

CREFYDD HEDDIW (2)

YR ABSOLIWT TRAGWYDDOL

A'R WRAIDD-GYFUNDREFN

- (i) Rhagosodiad yr Absoliwt
- (ii) Rheidrwydd Undod
- (iii) Rhyfedd o Un — Tri!
- (iv) Rhyfedd o Un — Dau
- (v) Undeb yr Absoliwt â'i Gynllun
- (vi) Cyngor Tri yn Un

(i) *Rhagosodiad yr Absoliwt*

O safbwynt Ffurf a Deunydd, safle angenrheidiol yw Absoliwt ym mecanwaith byw a threfn, lle bynnag y ceisir dweud y gwir. Amhosibl ei hepgor am fod yn rhaid defnyddio'r cysyniad o 'wirionedd' er mwyn meddwl a siarad yn ymarferol. Hyd yn oed yn nogma Relatifrwydd, rhaid wrth absoliwt i gyfrif bod y safbwynt echreiddig hwnnw yn 'wirionedd' ac yn undod i'r holl gyfanwaith.

Yn hierarci ystyr, hynny yw, yn hierarci iaith, (a hynny yw yn hierarci llenyddiaeth), ceir safle solet i'r Absoliwt. Oherwydd y pegwn rhagosodedig hwn, y mae 'peth' yn gallu bod yn gredadwy. A gwyddom Fod cynnwys i'r Absoliwt yn ganolog ym mryd Pantycelyn. Dyma iddo ef yr Un sy'n gwneud y gwahuniaeth rhwng amrwiaeth pethau. Ond o ran hierarci gweithrediad cysondeb pob meddwl, does dim hepgor rhagdyb yr uno.

Yr Absoliwt hefyd sy'n datrys problem cyfundrefnau *Achos/Effaith*, a *Symudydd/Symud*.

Oherwydd pwysigrwydd yr ymwybod o Absoliwt i Williams, ac oherwydd naifder llenorion seciwlar ynghylch arwyddocâd rhagdyb neu absoliwt yn eu safbwynt hwy eu hun, mae'n ddyledus trafod y mater hwn braidd yn estynedig.

Mae gan bawb ragdyb wrth synied am fywyd. Er enghraifft, gellir rhagdybied fod modd inni feddwl a rhesymu heb Dduw, neu na ellir na meddwl na rhesymu heb gyd-destun Duw. Mae'r naill safbwynt a'r llall yn absoliwt. Ein syniad personol ni o Absoliwt yw'r rhagosodiad eithaf, y rhagdyb y tu ôl i bob rhagdyb.

Yr Absoliwt hefyd sy'n caniatáu bod deddfau'n medru bodoli, ac y gellir dibynnu ar ryw fath o 'raid' tybiedig. Yr Absoliwt yw craidd neu ben draw bodolaeth trefn. Er nad wyf yn derbyn y ddadl ontolegol gan Anselm fel modd i 'brofi' bodolaeth Duw, fe'i derbynias yn ddisgrifiad o un o *nodweddion* yr Absoliwt; fel 'rhywbeth na ellir ystyried dim yn fwy'. Help yw i amgyffred y Tragwyddol hwnnw sy'n absoliwt am na ellir ystyried y 'mwy tragwyddol', Dysg profiad inni synied am y dechrau a'r diwedd. Yr Absoliwt biau'r fodolaeth a'r ansawdd y gellir ei synied y tu hwnt i'r dechrau a'r diwedd.

Yr ydym yn ddiymadferth yn gorfod rhagdybied absoliwt neu Absoliwt. Yr ydym yn gorfod ei gyd-drafod yn isymwybodol oherwydd hebddo na byddai dim cydlyniad i ystyr yn bosibl. Dyna'r hyn sy'n peri bod perthynas i bob dim; mae'n cwmpasu'r ymwybod o bob dim, ac yn caniatáu i'r amllder, na allwn ond cydnabod ei fod, fod yn brofedig i'n hamgyffrediad. Mae'r Absoliwt yn rhoddedig i'r meddwl er mwyn i'n meddwl feddwl o gwbl.

Rhagosodiad sylfaenol felly yw'r hyn a dderbynnir fel cyfeirbwynt eithaf, y ffactor cychwynnol a chwmpasol ar gyfer deall a chredu ffydd, disgyrchiant ysbrydol, cynsail cyfan; a dihybyddol yw i'r meddwl. Dyna hefyd anocheledd bodolaeth, yr hyn a gymerir yn ganiataol gan bawb ohonom.

Os safle cyfundrefnol yw'r absoliwt wrth olrhain ffurf meddwl, Tad cariadus oedd i Bantycelyn. Ond nid dyma'r ffordd y 'profodd' Pantycelyn Dduw. Yn ystod yr Oleuedigaeth (*Christian Enlightenment*) a'r Ymoleuo (*Secular Enlightenment*), yr oedd Pantycelyn yn wynebu tri math penodol yn fras o ragdyb ynghylch yr Absoliwt.

Yn gyntaf, ei safbwynt ei hun sy'n cynnwys tair gwedd:

I 1. <i>Perthynas â Duw tragwyddol bersonol</i>	2. <i>Synhwyrâu naturiol</i>	3. <i>Cyfundrefneg (Rheswm Naturiol)</i>
Dimensiwn Ysbrydol	Materol	Materol
Trosgynnol-fewnfodol	Mewnfodol deimladol	Mewnfodol feddyliol
Gwrthrychol-oddrychol	Goddrychol	Goddrychol
Goruwchnaturiol	Naturiolaid	Naturiolaid

Y triawd yma yw'r rhagsafle triol Cristnogol: gan Newton, Jonathan Edwards, Wesley, Pantycelyn a William Morris. Mae'n gynhenid i'r Oleuedigaeth, gyda'r golofn gyntaf yn amodi'r ddwy wedyn. Ond yn gyferbyniol, ceir safbwynt cyfredol:

II	1. <i>Bod Duw</i>	2. <i>Rheswm (Cyfundrefneg)</i>	3. <i>Synhwyrâu</i>
----	-------------------	---------------------------------	---------------------

Dyna i bob pwrpas safle'r Deist dyn-ganolog, fel yr emynydd cynhyrchiol Iolo Morganwg, gyda phwyslais ar *sensus divinitatis*, crefydd fel ffenomen gyffredinol, gan dderbyn yn 'wyddonol' fod damcaniaeth bodolaeth Duw yn ateb cwestiynau *achos/effaith*, Bodolaeth bodolaeth, trefn bywyd y synhwyrâu, rheswm, cysondeb amrywiol, cywreinder DNA, gwerthoedd, pwrpas, ffynhonnell gwybodaeth, a.y.b.

yn well na dim arall. Eto, ceir amharodrwydd i ymagor i Berthynas bersonol, ac erys y gwrthuni cynhenid yn erbyn Duw goruwchnaturiol fel Bod, ac yn sicr yn erbyn y Drindod. Ond, ceir parodrwydd i dderbyn dimensiwn heblaw'r Naturiolaid fel damcaniaeth resymegol. Mae *sensus divinitatis* (synnwyr o Dduw) yn gynnwedd anedig, yn ymwybod bydeang o fodolaeth Duw, er y newidir hynny o ran ansawdd yn y Cwmp. Eto, hyn sy'n cyfrif am Grefydd Gymharol.

III 1. "Dim byd" ymarferol yn dybiedig 2. Synhwyr 3. Rheswm (Cyfundrefneg)

(y gwir yw bod 'Dim byd yn rhagdyb awdurdodol)

Dyma ragdyb arferol y Seciwlarydd yn yr Ymoleuo; gyda'r Empeirydd yn pwysleisio'r pum synnwyr a'r profiad, a'r Rhesymolegydd yn pwysleisio'r rheswm.

[Yn y cyfnod diweddar, gyda'r gwth ffasiynol yn erbyn yr Ymoleuo, cafwyd yr Ôl-fodernydd yn ofer synied ei fod yn gallu gwrthyfela'n erbyn Metanaratif y triawd uchod, er mwyn cofleidio anhrefn. Try'r gynnwedd o amau sicrwydd yn synied absoliwt o ddamweinioldeb iddo, amhenderfyniadaeth, lluosedd, gwahanu, relativrwydd, sy'n ceisio dadadeiladu safle'r Cristion a'r Deist. Ond y mae'r Metanaratif hwn eto'n absoliwt, wrth gwrs, sy'n cwmpasu pob dim. Hynny yw, undod yw arwyddocâd Metanaratif.] Tipyn bach yn anodd yw profi DIM BYD: ffydd yw. Amhosibl yw peidio â byw o ddydd i ddydd heb synied absoliwt yn ymarferol ar ryw lun, pe na bai'n fwy na 'bodolaeth' neu ddisgyrchiant.

Diddorol yn wyneb y ddau safbwynt arall (II a III) yw ystyried *Pantheologia*, astudiaeth Pantycelyn o Grefydd Gymharol. Tuedda'r Deist fel yr Agnostig neu'r Atheist arferol i gogio haelfrydedd. Maent yn oddefgar. Mae pob crefydd mor *annilys* â'i gilydd. Dyna ragfarn deallusyn agnostig y Gorllewin, er mai 'dweud' efallai eu bod mor *ddilys* â'i gilydd wrth gwrs a wna, os yw'n rhyddfrydwr go iawn. Ond mae hynny'n golygu'r un peth. Yn *Pantheologia*, cydnebydd Pantycelyn fod gwareiddiadau, yn wir crefyddau go nodedig wedi'u hadeiladu ar sail crefyddau eraill gan gynnwys Deistiaeth ac Atheistiaeth. Ond wrth gwrs, dogma 'creulon' yw gwadu unplygrwydd a neilltuolrwydd (*exclusivism*). Nid yw goddefgarwch yn ymestyn mor bell â 'dweud' hynny'n gyhoeddus er y gellid cydnabod neilltuolrwydd heb golli na pharch o fath na goddefgarwch caredig tuag at bob crefydd. A hynny oedd safbwynt *Pantheologia*, llyfr a

drafodai grefyddau'r byd, gan gynnwys Protestaniaeth Lloegr a'r Alban, heb sill am Gymru, ond heb gyfaddawdu.

Yn y tair ffurf ar Absoliwt a ddyluniwyd, dylid nodi bod Gras Arbennig yn ofynnol ynghyd â Gras Cyffredin i'r Cristion, lle mae Gras Cyffredin yn ddigonol i'r Deist a'r Agnostig/Atheist. Mae'r seciwlaryn arferol yn tueddu i dybied, yn wir i frolio ei fod yn ddiduedd, ac nad yw'n ufudd i absoliwt. Fan yna, tybia ei fod, heb fod yn ymrwymedig i'r un safbwynt (heblaw'i safbwynt ei hunan), yn haelfrydig o ran teimlad ac yn wryfol ddiragdyb, gyda meddwl penagored hyfryd. Mae ganddo lechen lân. Ond y mae gwacter ei hun yn absoliwt, ac wedi'r cyfan mae gan hwnnw lechen lawn.

Y cyntaf o'r tri thriawd a enwyd yw'r unig un sy'n ddigonol i esbonio'r 'damweiniau' a'r bylchau i gyd.

Cymerir yr Absoliwt fel ffenomen sy'n cwmpasu pob disgrifiad ohono fel y cyfeirbwynt sy'n rheoli holl Hierarci esgor ar Ddeunydd llenyddol. Gan ddechrau yn y pwynt anochel hwn, anelwn yn y gyfrol hon at amlinellu holl rychwant y gyfundrefn o lunio deunyddiau mewn llenyddiaeth: y goruwchioddeb.

Heb ryw fath o ragdyb o egwyddor neu sylfeinrwydd ymlaen llaw, a gymerir yn ganiataol, does dim ffordd i rywun brofi dibynolrwydd na bodolaeth synhwyrau. A'r un modd heblaw'i gymryd yn ganiataol drwy reswm, does dim modd profi bodolaeth arwyddocaol blaenoriaeth rheswm chwaith. Rhagdybir yr egwyddor o ddibynolrwydd synhwyrau er mwyn cyfrif y synhwyrau'u hunain yn ddibynadwy. A rhagdybir defnyddioldeb gwahanu ac uno pethau mewn gofod ac amser er mwyn profi dibynolrwydd rheswm. Beth oedd achos synhwyrau a rheswm o gwbl felly? O ble y daethant a sut? Pa sylfaen sydd dros hawlio absenoldeb dimensiwn arall gan ddweud yn ddogmatig 'dim arall'? Tipyn bach o sialens yw profi dim byd, efallai. Pa sail sydd i didgonolrwydd cyfyngedig yr hyn a brofir drwy'r dulliau dychmygol yn unig? Onid mytholrwydd yn yr hen ystyr yw? Onid cam go arwyddocaol yw absenoldeb dogmatig, a mawr gamp y gwyddonwyr allwyddonol yn eu tasg o brofi bodolaeth anferthol 'dim byd'? Cesglir yn ddiwyd sut bynnag y dystiolaeth broblematig absennol ar gyfer yr esboniad arall yn y bwlch gogleisiol hwnnw.

CREFYDD HEDDIW (2)

Yr Un

Dwy Natur mewn Un Person

Y Tri

Yr Arfaeth Dragwyddol

Ar wastad uchaf meddwl Pantycelyn, ceid ymwybod o Absoliwt. Term ffurfiol yw ‘Absoliwt’ sy’n hwylus i gyfleu perthynas rhwng Rhagdyb eithaf a’r Unigolyn. Safle yw mewn Hierarci. Dyma’r cyfeirbwynt eithaf i bob peth; dyma’r hyn sy’n cynnwys pob peth. Dyma graidd bod a gwneud. Dyma’r Achos cyntaf a’r Trefnydd cyntaf. Un diffiniad o Absoliwt yw ‘cyfanswm o bopeth sy’n bodoli; cyfanswm meddwl o fewn Cyfundrefn gydlynol’.

I Gristion, personol yw’r Absoliwt Tragwyddol hwn; ond mewn disgrifiad o drefn iaith a llenyddiaeth, ni chyfeirir gan amlaf ond at un o’r priodoleddau.

Yn ei arwrgerddi hir *Theomemphus* a *Golwg ar Deyrnas Crist*, mae a wnelo Pantycelyn â ‘bod’ a ‘gwneud’, fel ei gilydd. Camgymeriad, fel y cawn weld, fyddai gorbwysleisio’r gwahaniaeth yng ngogwydd y ddwy gerdd hyn. Ond y mae *Theomemphus* yn tueddu i ganoli yn fwy na’r llall ar y berthynas *Bod/bod* (heb esgeuluso’r Arfaeth y mae’r berthynas honno’n rhan ohoni). Ac y mae *Golwg ar Deyrnas Crist* yn tueddu i ganoli ar ‘wneud’ datblygol gan yr Absoliwt ar hyd echel tragwyddoldeb (gan sicrhau bod yr uchafbwynt i’w gael mewn marwolaeth absoliwt ac yn atgyfodiad absoliwt y *Duw/ddyn*); *Bod/gwneud*.

Ymhlith gelynyion Cristnogaeth, tueddir, heb ei sylweddoli, i drafod yn olynol yr un ddwy wedd hyn: sef bodolaeth y rhagdyb personol-dragwyddol yn gyntaf, a’i waith datblygol yn ail. Gwedir gan amryw yr Achosydd, a rhoddir math o Fwlch neu Hunan yn Ei lle. Yn lle’r Personol, gosodir yr amhersonol, neu ofynnod. A gwedir Trefn hefyd: rhoddir math o Hunan-wneud goddrychol neu Ddamweinio esblygol yn Ei lle. Cymer yr ysfa i beidio â chredu y ffurf o ‘ymofyn’ yn fynych.

Gan mai'r Absoliwt yw ffynhonnell meddwl Pantycelyn, rhaid yw dechrau unrhyw ymgais i olrhain ei feddwl ar y gwastad uchaf hwn. Yr oedd Pantycelyn yn ymwybodol iawn o'r ddwy ffydd neu'r ddau ragdyb a geid yn y fan yma y tu ôl i'r Cristion ac i'r Anghredadun. Gwyddai nad oedd modd 'profi'r' naill na'r llall o'r credoau hyn yn yr ystyr arferol a gormesol naturiol drwy ddefnyddio offer gofod ac amser, gan fod a wnelont â materion tragwyddol yn fertigol ac yn llorwedd. Ni ellid ar sail rheswm yn unig brofi bodolaeth dim. Roedd gofod ac amser yn cwmpo neu'n codi yn ôl eu rhagdybiaeth. A rhoddid y naill gred neu'r llall yn awdurdodol o'r tu allan i reswm gan yr Absoliwt ei hun neu gan Ei Air drwy'r hyn a elwir yn Ras.

Priodol i mi gyplysu arwyddocâd yr Absoliwt cyfundrefnus a'i gyferbynnu â chyfundrefneg thema lenyddol yn y pen draw, gan mai tuag at y thema lenyddol y symudwn yn y gyfrol hon. 'Thema' yw thema'r gyfrol.

Yr oedd yr Absoliwt yn fwy na thema lenyddol i Williams Pantycelyn. Pan feirniadwyd Thomas Parry gan Gwenallt am beidio â rhoi lle dyledus i grefydd yn ei *Hanes Llenyddiaeth Gymraeg a Blodeugerdd Rhydychen*, sôn yr oedd y beirniad am fwy na thestun neu thema. Sôn yr oedd am fwy nag anghydbwysedd wrth roi darlun cyfansawdd gyflawn o natur ein llenyddiaeth, er bod hynny'n wir. Yr oedd a wnelo â ffactor penderfyniadol yn niben llenyddiaeth Gymraeg. Roedd a wnelo'r Absoliwt â chyfeirbwynt gwerth ac ansawdd ac awen. Yn ddiarwybod, yr oedd Thomas Parry, heb ddifrif amgyffred arwyddocâd yr Absoliwt, ar y pryd yn rhan o wth diwylliannol tyngedfennol ei gyfnod.

Yn 2006 codwyd ychydig o ffwdan gan newyddiadurwyr ynghylch 'darn o gelfyddyd' eithaf drud a agorwyd i'r cyhoedd yn y 'Chapter' Caerdydd (gyda nawdd CCC), sef ystafell wag, heb ddim yno. Gwyddom oll am gerddoriaeth Cage heb yr un nodyn, a drama Beckett heb yr un gair. Ceid rhesi darluniau cyffelyb ers degawdau heb ddim ond cynfas, heb farc na ffurf, yn las neu'n binc i gyd, heb ddim arall. Oherwydd y dirywiad enbyd yn neallusrwydd beirniadaeth arluniol, gelwid y rhain yn 'feiddgar', 'yn codi cwestiynau' 'yn peri i chi feddwl' ac yn y blaen. Ceid dehongliadau ymhonnus plentynnaidd enbyd o estheteg. Ond yr hyn a oedd yno, yn syml, oedd alltudiaeth ddogmatig dybiedig yr Absoliwt, gwacter ystyr, relatifwydd go amwys, nihiliaeth, a

hen wrthryfel Eden. Amlygid dirywiad enbyd y meddwl cyfoes; a thaeogrwydd llawer o'n beirniadaeth.

Ni ellid osgoi na dileu nac alltudio'r Absoliwt mewn gwirionedd. Yr oedd y gwacter ei hun yn Absoliwt. Ein parchedig fwlch. Dyna oedd y cyfeirbwynt meddyliol gan yr Ego Trosgynnol. Diau fod yr ystafell wag honno liw nos yn dywyll ond yn dal i lefaru am yr amseroedd. Hyn oedd yn llywodraethu safonau a gwerthoedd y cyfnod mewn celfyddyd. Achwynai'r newyddiadurwyr am y gost. Ond yr oedd llawer mwy yn y fantol. Ceid bwlch o faintioli Duw ym modolaeth ystyr. Ni ellid hepgor Duw yn hwylus heb hepgor arwyddocâd ac awdurdod moesoldeb. Cawsom yno relativrwydd a Buchenwald a'r Gulag yn dynn o fewn yr ystafell honno. Hyn oedd Absoliwt miwsig a llenyddiaeth ddiweddar, lle y llithrwyd yn isymwybodol i dderbyn 'traddodiad' difeddwl.

Nid hunanlywodraethol yw Gwyddoniaeth chwaith. Myth ffydd fu annibyniaeth Gwyddoniaeth erioed. Fe'i rheolir gan y gwrthrychol. Mae yna gysylltiad rhwng Gwyddoniaeth a bywyd yn gyffredinol, a phobl yn meddu ar ragdybiau o bob math. Fe'i cyfyngir gan eu natur haniaethol o ran eu perthynas â bywyd. Ac eto mae ei chyffredinolrwydd yn ei hynysu oddi wrth unigolyddiaeth pob person. Dibynnir ar reolau ymddygiad a meddwl, pethau sy'n bod cyn i wyddoniaeth fod.

I Bantycelyn, gyda'i ddiddordebau gwyddonol, Crist oedd yr Absoliwt. 'Myfi yw'r Ffordd, y Gwirionedd, a'r Bywyd.' Hynny yw, allan ohono Ef yr oedd y rheina'n dod. Nid oedd Gwirionedd ar wahân iddo Ef. Mae Ef yn dragwyddol hunanddigonol. Ei eiriau Ef a'i feddwl Ef yw ein safon mewn deall a chredu. Yr oedd Paul wedi sôn am ddwyn pob meddwl yn gaeth i Grist. Dyna hefyd neges Pantycelyn. Mae pob syniad a sylweddoliad yn arwain yn ôl yn ddigymrodedd at yr Arglwydd. Yr Absoliwt yw'r unig ffenomen sy'n gallu cyfrif am gysondeb mater ac ystyr pethau. Ef yw'r cyfeirbwynt eithaf sy'n rhoi i bob deddf ei hawdurdod a phob ffaith ei phosibilrwydd deallol.

Ym myd llenyddiaeth, fe all gwaith seciwlar ragori'n gelfyddydol o lawer iawn iawn, wrth gwrs. Oherwydd dull Duw o rannu Gras Cyffredin yn ddiwahân, fe all

dychymyg a chreffft ac angerdd fod yn fwy gafaelgar. Ond o ran profiad a gwybodaeth, mae'n dal yn fwy diffygiol, wrth reswm, mewn rhai cyfeiriadau 'Arbennig'.

Portreadir yr Absoliwt ar waith gan Pantycelyn yn ei ragarweiniad rhyddiaith i *Golwg ar Deyrnas Crist*: GWWP I, 3

*'dangosir, I'r Tad yn Nhragwyddoldeb, cyn eto grëu nef a daear, osod ei Fab ei hun i fod yn bleser ac hyfrydwch iddo, yn arfaethu ei wisgo â natur ddynol, fel bai'n wastad yn ei fynwes greadur yn dwyn gwir lun ei Berson; ac allai hefyd osod allan ei Ogoniant, rhoi ei enw, y **Gair** ac yn ordeinio i'w osod yn ben ar y nefoedd a'r ddaear pan gaent eu crëu, pob peth gweledig ac anweledig: ac yn amcanu rhoi ei Fab (ym mha un yr oedd efe yn ymddigrifu) i grëu bydoedd, ynghyd â'r holl greaduriaid sydd ynddynt ac arnynt, a dyn yn olaf. Ac er mwyn helaethu ei ogoniant ei hun a'i Fab, yn crëu dyn mewn cyflwr cyfnewidiol, ac yn dioddef iddo gwympto. Ac ar ragwelediad ei gwmp yn arfaethu gosod Crist yn Iachawdwr dynol-ryw ...'*

Dyna'r Absoliwt sy'n corffori pob dim yn gydlynol: GWWP 1, 4

*Yn nyfnder tragwyddoldeb beichiogodd Duw ei hun
O arfaeth faith anorffen, a'i rhannau yn gytûn ...*

Wedi'r ystafell wag, canfyddwn ychydig o fawredd yr hyn a gynigir yng ngolau ein traddodiad.

Ond nid celfyddydwy'r cyfoes yn unig sydd ar fai. Ni chaniateir gan rai gwyddonwyr fod yna'r un absoliwt. Hynny yw, seciwlariaeth mewn celfyddyd a gwyddoniaeth yn fynych yw'r rhagdybiaeth absoliwt sy'n dramgwydd i ddwyster ac i anrhydedd synnwyr. Ac y mae cymysgedd o'r fath yn ddrwg enbyd i aeddfedrwydd meddwl yn gyffredinol.

Nid oedd Williams Pantycelyn byth, fel y gwelsom, yn defnyddio'r term 'Absoliwt'. Term Ôl-Kantaidd oedd. Ond pan âi ef ati, yn ystyriol, i ddosbarthu penodau *Golwg ar Deyrnas Crist*, fe soniai yn ei gynllun am Grist yn bob peth, ac ym mhob peth — yn yr Arfaeth, yn y Greadigaeth, yn Addewid Eden, mewn Rhagluniaeth, yn y Beibl, ac yn Iechydwriaeth y Saint: roedd hyn yn ddweud llawer felly. Ond un peth — adleisiai yn eglur ddigon mai Absoliwt oedd Crist. Ef oedd ac yw y Cydlynnydd. Crist

oedd y pwynt Archimedaidd. O leiaf, fe honnid bod Archimedes wedi dweud am gael pwynt y tu allan i'r byd, y gellid, pes câi, symud o'i herwydd y byd oll. Dyna, i Bantycelyn, ei Grist.

Mae pawb yn ymwybod â'r dimensiwn tragwyddol hwn mewn modd ffaeledig. Ceir nam ar y gynneddf bid siŵr, fel ar bopeth arall. Ond o Japan hyd Dde America, o Alasca hyd yr hen Undeb Sofiet, ac i lawr hyd at lwythau mwyaf diarffordd perfeddion Affrica, ac ymhlith yr agnosticiaid oll, y mae'r *sensus divinitatis* fel y'i hadweinir gan Galfinwyr, ar waith yn ddyfal. Mae yn gydwyt, neu isymwybod i'n crafu.

Ymhlith cryn nifer, y mae'r cysyniad yn eu cynddeiriogi'n enbyd. Yn y bedwaredd ganrif ar bymtheg, yr oedd cymeriadau fel De Vigny a Nietzsche yn enbyd o elyniaethus tuag at Dduw. Cafwyd diwydiant gwrth-oruwchnaturiol. Ond er gwaetha'r sentimentau cryf hyn, methodd athroniaeth ei hun ag ymwared â'r cysyniad o Absoliwt.

Rhaid i bob llenor, pob person yn wir sy'n llefaru, ac sy'n mynd i unman neu wedi dod o rywle, gael cyfeirbwynt eithaf. Myn rhamantydd bledio rhyddid. Ond er ei waethaf, os cydymffurfia rywfodd â fframwaith iaith, a'r angen i wahuno, gan gyferbynnu a chlymu, yna mi fyn yr ymwybod o Absoliwt le llywodraethol a nod neu drefn yn ei feddwl.

Mae hyd yn oed agnosticiaid erbyn hyn yn sylweddoli mai Ffydd yw Seciwlariaeth. Felly, naifder ar ran llywodraeth weddol ddi-glem ynghylch materion crefyddol fu sôn yn ddiweddar am Ysgolion Ffydd. Dim ond Ysgolion Ffydd sydd i'w cael beth bynnag. Mae rhai ohonynt yn meddu ar Ffydd nad yw Duw yn berthnasol y tu allan i'r llan na'r capel; ac o'u tu mewn, ond i'r lleiafrif hygoelus. Ac y mae eraill sy'n cymryd Duw o ddifri. Ond mae'n amhosibl bod heb Ffydd o ryw fath, megis bod heb awyr i'w hanadlu.

Eu rhagdybiau direswm (neu y tu hwnt i reswm) sy'n penderfynu sut y mae pobl yn ymagweddu at fywyd. Person 'diaddysg' yw'r sawl sydd heb fod yn ymwybodol o'i agwedd ei hun at y byd, a beth yw'i seiliau Absoliwt. Dangosodd Polanyi fod y sylwebydd ei hun bob amser yno, ac mai ef ei hun sy'n tynnu'r casgliadau, ac na all fod yn ddiduedd.

Mewn gwirionedd, mae'r tipyn trafodaeth ynghylch Ysgolion Ffydd ac Ysgolion 'go iawn' yn brawf o eithafrwydd atalnwyrus y gred Absoliwt mewn materoliaeth, positifiaeth neu empiriaeth ddi-Dduw. Dyna'r awyr dybiedig ddi-ragdyb a anedlir yn ganiataol. Pe na soniem ond am addysg ynghylch llenyddiaeth — ei phwrpas, gwerth, a'i threfn, credaf y gellid dangos, yn weddol fuan i'n cyfnod ôl-fodernaidd, fod yna wahaniaeth rhwng llusedd ac unplygrwydd, a bod gormes llusedd y dyddiau hyn yn rhagfarn na ddylid o raid gydymffurfio â hi. Nid yw'r ffaith fod y gymdeithas ddiweddar wedi cyflyru ymennydd pobl (a phlant yn yr ysgolion), i dybied bod relativrwydd a damweinioldeb yn ddiuedd, yn wahanol yn y bôn i'r wardiau ysbyty i ailgyflyru politicaidd a fu yn Rwsia ar gyfer anghydfurfwyr. Nid oes a wnelo chwaith â Moderniaeth gelfyddydol.

Ni pheidiodd T. S. Eliot â bod yn fodernaidd pan droes yn Gristion, ond peidiodd â bod yn ôl-fodernaidd.

(ii) *Rheidrwydd Undod*

Rhydd yr Absoliwt yr ymwybod o sefydlogrwydd, cysondeb ac undod i'r meddwl sy'n caniatáu dull o siarad. Cyfeiria'r meddwl yn ôl ato er mwyn cael posibilrwydd gwahuno. Cyfeiria ato er mwyn gweithio ar ragdybiaeth o wirionedd o funud i funud.

Mae'r gwrthwyneb yn amhosibl. Fel y mae hi'n amhosibl profi o fewn amser a lle fod absenoldeb yn wir y tu hwnt i hynny, felly y byddai'r gwrthwyneb i drefn — fel pe bai'n drefn ei hun — yn methu â gweithio'n ymarferol.

Heb Absoliwt unol, serch hynny, byddai pob deall yn chwalu. Heb Absoliwt deuol/triol (*Un/amryw*) ni chaed na threfn na gwyddor na chelfyddyd: ni cheid ond unffurfiaeth undonog wag.

Buwyd ers cenedlaethau yn chwilota'n wyllt aruthr am ryw ffordd, unrhyw ffordd, i wadu'r Achos Cyntaf a'r Crëwr/creedig. Rywsut neu'i gilydd, a oedd yna ddihangfa? Sut y gellid esbonio ffordd amgen ar gyfer bodolaeth trefn? Gwnaethom ein gorau glas rywsut i ffidlan fel y gellid esbonio 'bywyd'. Roedd yr unig esboniad yn rhythm yn ein hwynebau. Ond efallai ... ryw ddiwrnod y ceid ffordd arall i'w wrthbrofi. Arhoswn. A than hynny, beth bynnag a ddelai, wnawn ni ddim chwilio yng nghyfeiriad amlwg y Datguddiwr na'r Awdurdod Anweledig, y Penarglawydd i ddibynnu arno, yr Un sy'n datrys y cwbl ac yn gosod perthynas a bywyd tragwyddol ger ein bron ... rhag ofn.

Ceir 'trefn' ar ffurfiau gwahanol: yr Absoliwt sy'n cynnwys yr egwyddor o drefn; mae yna ymwybod o foesoldeb gwahanol; yr Absoliwt sy'n cynnwys y ddelfryd o foesoldeb; mae yna gyfanrwydd a phopeth yn cydlynu: yr Absoliwt yw'r Undod; mae yna effeithiau neu ganlyniadau: yr Absoliwt yw'r achos eithaf iddynt; ceir ymwybod o ddiben deinamig: Efô biau'r diben; mae pob peth yn dibynnu ar ei gilydd: Efô yw'r un eithaf y dibynnir arno. Nid 'profion' yw'r rhain oll o Absoliwt y tu hwnt i ddulliau clandro gofod ac amser, nid dyna'r bwriad. Hunanwireddol yw'r Absoliwt sy'n cynnwys mwy na gofod ac amser. Ond gan mai cydlyniad yw'r cwbl, (ym mhrofiad Pantycelyn) rhaid bod yna Un sy'n egwyddor i'r cydlyniad hwnnw.

Dyw'r gair Absoliwt ddim yn digwydd yn y Beibl. Ac eto, y mae i holl weithiau uniongyrchol y Duw tragwyddol-bersonol ddimensiwn absoliwt — megis Cyfiawnhad

a Rhagluniaeth a geir mor ganolog yn *Theomemphus* ac yn *Golwg ar Deyrnas Crist*. Ymhlith y gweithiau hyn, saif un pwnc arall sy'n uniongyrchol effeithiol a phresenol ym mhob gwedd ar Gyffes farddonol Pantycelyn, ac mewn llenyddiaeth yn gyffredinol. Sef yr Arfaeth. Mae'r Greadigaeth yn ail (Tafod a Mynegiant) yn gynnrych iddi.

Yn wahanol i'r Greadigaeth, nid yw'r Arfaeth wedi *dioddef* o'r Cwyp. Mae'r Arfaeth yn ddigyfnewid ac yn anffaeledig. Saif byth ym meddwl Duw. Mae'r Arfaeth, er ei bod o flaen pob peth, a heb ymwahanu o fewn neu ynddo'i hun, eto ar wahân i'r Greadigaeth, yn gyfan gwbl o dan gyfrifoldeb Duw yn unig, tan osod safon y mae'n rhaid i bob dim gyfeirio'n ôl ati a'i fesur ei hun yn ei hól. Darpara hefyd yr eithafbwynt 'cyffredinol' sy'n gwneud gwerth a diben yn bosibl, yn Un pwynt Archimedaidd eithaf, ac yn un cyfanswm o Fodololaeth.

Felly, wrth feddwl yn ymarferol am ffurf ddeunyddiol gwaith Pantycelyn (neu am unrhyw lenyddiaeth), caiff manylder yr Arfaeth y canodd y bardd iddi yn *Golwg ar Deyrnas Crist*, gynrychioli'r meddwl absoliwt cyfunol. Pe bai Williams wedi bodloni ar y cynllun a geid rhwng y Creu a'r Farn hyd at y Gogoneddiad, a'r Arfaeth yn enw syml ar y cwbl hwnnw (bob pennod), buasai'r darlun yn anfoddhaol o anghyflawn. Rhaid oedd cael pennod hefyd ar wahân yn gyntaf ac yn gyn-greedig i'w chyferbynnu o ran ansawdd a bwriad â'r gweddill. Y cynllun a'r cyflawniad oedd yr Arfaeth (y bennod gyntaf), heb ei difwyno, ac yn berffaith. Ystyr hynny oedd bod pob dim yng ngwaith Pantycelyn yn dirwyn yn ôl tua'r un peth, yn y gwreiddyn, ac wedyn yn y cyflawniad:

GWWPI, 4

*Yn nyfnder tragwyddoldeb beichiogodd Duw ei hun
O arfaeth faith anorffen, a'i rhannau yn gytûn ...*

*Ar unwaith mae yn gweled a fu, a ddaw, y sy
Yn uffern faith alarus, y ddâ'r a'r nefoedd fry;
Yn trefnu â'r un meddwl, heb achos meddwl ail,
Y cwbl sydd yn digwydd i oesoedd rif y dail.*

Dyna y synnir amdano wrth enwi'r hyn sy'n Absoliwt.

*Ac fel bai'n addas hefyd mewn amser felly i fod,
Yn ben ar bob rhyw drefen a ddaw neu fu erio'd ...*

*I drefnu a rheoli, fel llywodraethwr mawr,
Y cwblwll oll a greai mewn nefoedd wen a llawr.*

Felly, yr Arfaeth yw'r cynllun ei hun, a'r Arfaeth yw'r cyflawniad o'r cynllun.

Dyma'r lle y mae'r gair bach diflas 'rhaid' yn gorfod dod i ganol y darlun. Yr ydym oll yn gyfarwydd â'r profiad rheidiol, gwrth-ramantaidd hyn. Rhaid cael mam a thad i gael ein geni; rhaid gwrthryfela'n erbyn Duw, a methu bod yn berffaith; rhaid anadlu; rhaid i'r galon guro; rhaid plygu i ddisgyrchiant; rhaid wrth fwyd a diod; rhaid marw. 'Os myn neb ddod ar fy ôl i, rhaid iddo ymwadu ag ef ei hun a chodi ei groes a'm canlyn i'; 'Pwy bynnag sydd am fod yn fawr yn eich plith, rhaid iddo fod yn gaethwas i chwi'; 'Dechreuodd eu dysgu bod yn rhaid i Fab y Dyn ddiodeff llawer'; 'Y mae'n rhaid i mi gyhoeddi'r newydd da am deyrnas Dduw'; 'Rwy'n dweud wrthyfch fod yn rhaid cyflawni ynof i yr Ysgrythur'; 'rhaid i Fab y Dyn gael ei draddodi i ddwylo pechaduriaid, a'i groeshoelio, a'i draddodi i farwolaeth, a'r trydydd dydd atgyfodi'; 'Y mae'n rhaid eich geni chwi o'r newydd'; 'rhaid oedd cyflawni'r Ysgrythur a ragddywedodd yr Ysbryd Glân'; 'Rhaid ufuddhau i Dduw yn hytrach nag i ddynion'. Ac yn y blaen.

Dyna'r fframwaith neu'r cyd-destun byw o anesmwyth ond hyfryd ar waith sy'n angenrheidiol i ymwybod â'r hyn a ganai Pantycelyn:

- GWP II, 321 *Darfu noddfa mewn creadur,
 Rhaid cael noddfa nes i'r nef*
- GWP II, 261 *Rhaid fy ngolchi'n hyfryd wyn
 Cyn y teithiwy'r llwybr hyn.*
- GWP II, 250 *Rhaid oedd bod rhagluniaeth ddistaw,
 Rhaid oedd bod rhyw arfaeth gref
 Yn fy rhwymo i heb im' wybod
 Wrth golofnau pur y nef*

GWP II, 251 *Rhaid fy ngoglais â chystuddiau,*
Onide mi gysgaf hûn,

I'r rhamantwyr, ac yna'r relativwyr ôl-fodernaidd, a holl hil aflawen y 'rhyddfrydwyr' ystrydebol sydd mor ddiymholiad mewn trefdigaeth fel Cymru, y mae'r gair 'rhaid' yn boen bol. A dyna ddefnyddioldeb hylaw i draddodiad sy'n rhythu ar ddiniweitiaid Cymreig ac a wŷr nad oes dyfodol heb orffennol.

Yng nghyffes farddonol driphlyg Pantycelyn, *Golwg ar Deyrnas Crist* sy'n olrhain y llwybr llorwedd y mae'n rhaid i'r Cristion ei gerdded. Rhaid wrth yr Arfaeth a'r Creu, rhaid wrth y Cwmp, a rhaid iddo/iddi ddilyn camre penodedig drwy Gyfiawnhad a Sancteiddhad, ymlaen i'r Farn a'r Gogoneddiad. Nid yw'n dibynnu dim arno ef/arni hi yn gyntaf. Yn *Theomemphus* y mae'n rhaid wrth y berthynas fertigol rhwng dyn a Duw, neu y mae ar ben arno. A phan fo'r berthynas honno ar waith mewn amser rhaid i'r daith fod yn berthynas lorwedd. Ac yn derfyn ar y daith gan y berthynas hon, rhaid, fel dengys yr *Emynau*, iddo ef aros i ogoneddu Duw ac i Dduw ei ogoneddu ef yn dragwyddol. Yn syml, am mai Absoliwt yw Duw, nid yw treisio'r drefn honno yn ddewis dilys i neb.

A *Golwg ar Deyrnas Crist* yw'r wedd ar y gyffes hon sy'n crynhoi'r cyflawnder crwn hwnnw yn gychwynnol.

GWWP I, 7 *Rhaid oedd datguddio yn eglur briodoliaethau Nêr,*
Sydd harddach yn disgleirio, ac amlach nag yw'r sêr ...

GWWP I, 16 *'Roedd rhaid cael cyflawn daliad, 'doedd le i golli dim,*
Yn llwyr hyd at yr hatling [i] 'r gyfraith fawr ei grym;
A dyn ni all'sai dalu, am hynny beth wnâi dyn?
'Roedd rhaid i feibion Adda i farw bob yr un ...
Ond rhaid cael un i farw, un arall dalu'r iawn ...
A rhaid cael gwaed yn aberth tros feiau dynol-ryw ...

GWWP I, 17 *Rhaid iti gwympo 'n isel i gyflwr dynol ryw ...*
Rhaid iti gael dy erlid gan ddyinion o bob gradd

Yr hyn y mae'r bennod gyntaf yn *Golwg ar Deyrnas Crist* yn ei wneud yw adeiladu, i mewn i fodolaeth y rheidrwydd, y bywyd a'r cariad sy'n ei chynnal. Absoliwt yw ewyllys yr Arfaeth hon, ymhell y tu hwnt i bosibilrwydd amgyffrediad balch.

GWWP I, 26 *Dyw Gabriel byth yn gofyn, Pam? Na ofynned dyn;
Na Duw yn rhoddi rheswm ond ei ewyllys pur ei hun.*

Am mai Absoliwt ydyw, saif yn gynhenid ar wahân i ddealltwriaeth amser a lle. Cynneddf yr Absoliwt yw ei fod yn drosgynnol, ac eto y mae'n perthyn i bob un dim. Mae ganddo undod sy'n ymestyn dros bob gwahaniaeth.

Cyn-fod yw Duw, felly. (Ef sy'n dweud 'bydded'); ond y mae Ef hefyd yn Fod. Yn 'nhabled' gyntaf Genesis, 'Duw' yw. Yn yr ail, pan ddaw ac ymweld â'i bobl, a chyfamodi â hwy, YHWH yw, sef *Ydwyf*, yr Un sy'n fod ynddo'i hun. Dyna'i enw ar gyfer ei 'briodas' ag Israel yn Genesis 2, ac yn sylfaen i bob myfyrdod gan Bantycelyn yn y maes hwnnw.

Terddir holl gyfundrefn Ystyr a Deunydd, o'r wedd absoliwt hon ar Dduw, Hanfod yr Archgyfundrefnau oll: (Fel rhan o natur yr Absoliwt, ceir o ran Ffurf yr *Anweledig/Gweledig; Un/Amryw; sef Tri yn Un a Dwy Natur mewn Un Person; o ran Deunydd ceir Absoliwt/Unigolyn; Arfaethwr a Chrëwr; ac mewn Gras Deinameg pob Cymhelliad da; yr Achos i bob Effaith; Awdur i pob Ffurf a Deunydd*)

Mae cred Pantycelyn yn y wedd absoliwt hwn yn gweddnewid ei holl berspectif nid yn unig ynghylch Deunydd ei gerddi, eithr hefyd ynghylch adeiladwaith y Deunydd hwnnw. Nid y gwirionedd oll yw'i gerddi, eithr y modd i adnabod y gwirionedd.

*

*

*

Yr oedd Pantycelyn yn medru ymwybod ag Absoliwtrwydd y Mab mewn modd mwy byw a phersonol nag y gwnâi ef odid byth yn achos y Tad hollalluog a chariadus, yn fwy dirfodol nag yn achos yr Ysbryd Glân nerthol a meddiannol. Dyna sut, ym mhenawdau'r adrannau yn *Golwg ar Deyrnas Crist*, y gallai ganfod y Duw-ddyn *ym mhob peth*. Golwg ar Grist yn gyntaf oedd ei Olwg ar Ei deyrnas — yn 'frawychus' o lân, yn 'ysgytiol' o ddaionus, yn 'ddychnryd' o bur. Pam y fath wyro adferfol gennyf cyn

traethu'r ansoddeiriau hyn? Am mai dyna a'i difrifolodd ef ynghylch eithafrwydd pechod. Priodol iawn oedd sylwi ar frawddeg o bregeth gan Lodwig Lewis, tad Saunders, y sylwais arni yn *Un Bywyd o blith Nifer*; T. Robin Chapman, Gomer, 2006, 'Mawredd yr Iawn sydd yn dangos mawredd pechod'. Dyna sefyll o flaen yr Absoliwt, a cholli anadl. Nid oedd marwolaeth ei hun mor arswydus i Bantycelyn â'r pechod a gyflawnasai yn erbyn y Duw byw. Arswyd iachusol iddo oedd golwg ar Grist. Gweledigaeth Absoliwt oedd ynglŷn ag Un a oedd drwy drugaredd yn eithafbwynt i bopeth. A gallai Pantycelyn brofi gyda Kierkegaard mai 'Purdeb calon yw ewyllysio un peth'. Eto, roedd yn chwenychu i'w Olwg ar Deyrnas Crist fod yn unol â'i olwg ar ffeithioldeb y Drindod neu ar ei uniongrededd. Purdeb calon i Bantycelyn oedd yr Un a oedd yn Dri.

Crëwyd llawer o gyfundrefnau ystyr gan Dduw y cyfeirir atynt ledled gwaith Pantycelyn o fewn math o gyfundrefnau ymbarél. A sôn yr wyf am gyfundrefnau nad ydynt yn perthyn i Archgyfundrefnau megis *gweledig/anweledig* neu *un/amryw* sy'n llywio Cyfundrefneg i gyd. Cyfundrefn ymbarél aruthr oedd ac yw iachawdwriaeth ei hun er enghraifft. Dyma drefn o fewn yr Arfaeth sy'n ymwneud ag ymwared yn negyddol ag arwahanrwydd a phechod ac alltudiaeth, a thrwy edifeirwch ac aileni a Chyfiawnhad, yn ymestyn yn gadarnhaol tuag at Sancteiddhad a Gogoniant. Yn wir, cyfundrefn ymbarél, sy'n uno'r *gwraidd gyfundrefnau* ym meddwl Duw, yw'r Arfaeth. A dyma hefyd yw prif thema *Golwg ar Deyrnas Crist*, sef Crist ym mhopeth.

GWWPI, 75 *Rhyw lyfr yw'r greadigaeth, aneirif faint ei ddail,
Yn dodi 'maes ogoniant diderfyn Adda'r Ail;
Ei holl briodoliaethau a welir yn ei waith,
A'i ddyfais anchwiliedig o dragwyddoldeb maith.*

Term deunyddiol a ffurfiol, felly, ym myd Cyfundrefneg yw 'absoliwt'. Hwn yw'r Goruwchnaturiol hunanwireddol hollalluog hunan-gynhaliol, a saif yn ddiiddechrau ac yn ddi-ddiwedd y tu allan hyd yn oed i'r Arfaeth. Ef yw'r rhagosodiad. Fe'i datguddiodd ei hun yn Dduw personol, yn Gariad, yng Nghrist, yn Grist. Allan ohono ac iddo Ef y mae pob peth yn bod. Ef yn ei berson yw clymwr a mesurydd pob perthynas. Ef yw'r achos sy'n cynnwys hefyd bob effaith. Ef sy'n amodi pob peth; ond diamod yw

Ef ei hun. Dibynna pob peth arall arno: nid yw Ef yn dibynnu ar neb nac ar ddim. O'i herwydd Ef y mae cyfundrefnau'n bod.

Wrth geisio olrhain Cyfundrefn o gyfundrefnau yn y gyfrol bresennol, felly, rhaid wrth berspectif 'absoliwt'. Hyd yn oed mewn llenyddiaeth seciwlar, y mae Ei absenoldeb ymddangosiadol neu dybiedig yn ffactor penderfyniadol. Y bwlech yw na all ond Duw ei lenwi.

Cyfeiria Williams ar flaenddal *Golwg ar Deyrnas Crist* at: Colosiaid 3: 11 'Crist yn bob peth, a Christ sydd ym mhob peth'. Sylwer ar Bantycelyn, heblaw ym mhenawdau'r penodau yn *Golwg ar Deyrnas Crist*, fe gyfeirir at Absoliwtrwydd Crist mewn is-benawdau hefyd ... 'yn bob peth mewn sancteiddrwydd .. yn y mwynhad o bob peth ...', ac yn fwyaf treiddgar 'yn y diffyg o bob peth ...' fel pe bai wedi sylwi bod yr anghredadun sy'n gwadu'r Absoliwt yn gorfod gwneud er ei waethaf felly osodiad sy'n absoliwt.

*

*

*

Tynnais sylw at y ffaith nad yw Pantycelyn ei hun yn defnyddio'r gair 'Absoliwt'. Ond mae'n ceisio'i ddisgrifio yn groyw ddigon. Fe'i dywed, ac fe'i hesbonia yn helaethach ac yn fanylach nag yn unman arall yn *Golwg ar Deyrnas Crist*. Mae Iesu Grist, iddo ef, o ran ei Berson a'i effaith, yn absoliwt i bopeth gan gynnwys wrth gwrs Prydyddiaeth. Dyna destun y gerdd hir honno, ac fe'i hailadroddir dro ar ôl tro, ym mhob gwedd ym mhob cornel, fel, nad oes esgus gan neb i fod heb wybod beth sy'n digwydd.

(iii) *Rhyfedd o Un - Tri*

Trown yn ôl nawr at Bantycelyn, a'i wreiddioldeb ef ar waith drwy'r Gwreiddyn.

Gwreiddioldeb pennaf yr Absoliwt Cristnogol hwn yw nad Un yw yn unig, eithr Tri yn Un. Mae'r Tri yn Absoliwt ac y mae'r Un yn Absoliwt.

Yn ei amlygiad yn awr o thema'r 'Absoliwt', y ddadl gyntaf i theorïwr yw nad Un yn yr ystyr arferol a rhyng-grefyddol i raddau yw Duw, eithr Tri yn Un, Un sy'n Dri: 'yr hwn a'm gwelodd i a welodd y Tad', 'Myfi a'r Tad, un ydym'. Ni ellir felly sôn am 'rannau' yn yr ystyr arferol nac am un unig. Mae geiriau'n pallu i gyfleu'r *fath* Undod yw'r Drindod, am ein bod wedi adeiladu iaith ar seiliau amser a lle. Truenus yw'r ymdrechion i geisio sôn am ddyndod Iesu Grist yn unig, nac yn bennaf. Na'i Dduwdod yn unig. Dyma hefyd ddwy natur mewn *Un* Person, yn ddiwahân, Dduw-ddyn, eto heb rannau, o fewn yr Absoliwt.

Absoliwt yw'r tri-yn-undod sy'n diffinio pob dim arall sy'n bod. Allan ohono Ef y tardd pob gwahuno. Yr ail wreiddioldeb yw mai person yw rheolwr patrwm yn yr holl gyfundrefnau materol a meddyliol sy'n bod. Ei lywodraeth ef sy'n llywodraethu ym mhob dealltwriaeth gywir. Sarhad ar Grist fyddai sôn amdano fel 'gwedd' ar yr Absoliwt, gan mai Ef ei hun yw'r Absoliwt. Y Duw-ddyn, Hwnnw a aeth â bryd Pantycelyn. Nid yw ef am fychanu'r un o'r personau eraill. Wrth fawrygu Iesu Grist y mae'n gwneud hynny yn nannedd y rhai sydd am Ei ddianrhydeddu a hynny fel arfer drwy'i or-ddyneiddio. Buddiol yw disgwyl, er enghraifft, mai'r Ysbryd Glân a gâi'r holl glod yn y Sancteiddhad. Ac i raddau, sancteiddhad yw testun ei Emynu. Ond arall yw gweledigaeth Pantycelyn, ac arall yw ergyd ei destun. Mawl sydd ganddo i Undod diraniadau brofi yn fwyaf synhwyrus yn y Duw-ddyn.

Wrth gwrs, fel y'i disgwylid, cwbl unigryw yw'r Drindod Gristnogol, gydag ymgnauldoliad yn y canol a Duw sy'n ei aberthu'i hun er mwyn dyn. Ymddengys i mi fod Pantycelyn yn trin 'absoliwtiaeth' fel un o'i phriodoleddau pennaf. Ac yn y Duw Absoliwt Cristnogol gostyngedig hwnnw y cenfydd ef — yn yr union fan yna, sef yn y pen draw — Amryw heb fod yn llai na'r Un, nac yn fwy na'r Tri, a'r Tragwyddol yn bersonol.

O ystyried y gerdd *Golwg ar Deyrnas Crist*, hawdd fyddai ystyried, fel y gwnâi llawer o Absoliwtwyr, mai'r Arfaeth ei hun yw'r Absoliwt. Roedd Metaffusegwyr delfrydolegol ôl-Kant yn defnyddio'r gair i olygu'r cyfanrwydd sy'n bodoli. Ond dyna'r hyn a alwaf yn Archgyfundrefn, a thardda o'r Absoliwt, sef y cyfanswm o feddwl am bopeth sydd ar gael, a hynny o fewn cyfundrefn undodol benodol sy'n dwyn argraff yr Absoliwt. Hyn sy'n esgor ar y Gyfundrefn o gyfundrefnau. Ac mae'n dra arwyddocaol, mai tri-yn-un yw'r ffurf lawnaf o'r 'gyfundrefn' normal a geir mewn iaith ac yn y cyfundrefnau cyffredin diwinyddol o fabwysiad Pantycelyn. Tri-yn-un sy'n cwmpasu dau-yn-un, a hynny yn ôl hierarci o gyfuniadau o ddeuoedd ynghyd â deuoedd, trioedd ynghyd â thrioedd; deuoedd ynghyd â thrioedd, drwy gydol iaith a llên.

Eto, yn wahanol i Schelling a Hegel, personol yw'r Absoliwt hwn a adwaenai Williams. Saif Absoliwt Pantycelyn, mae'n wir, ar wahân i Natur, ar wahân i'r Greadigaeth, yn ysbrydol yn sicr, yn drosgynnol ond yr un pryd yn fewnfodol mewn perthynas. Eithr Arglwydd perthnasoedd yw, heb beidio, yr un pryd â bod uwchlaw pob gwahaniaeth a phob perthynas.

Ambell waith, wrth gripio drwy'n bywyd beunyddiol, down ar draws tamaid o ddaioni, tamaid o harddwch hyd yn oed. A dysg hynny i ni fod yna safon o ddaioni, safon o harddwch y tu ôl. Gallwn, o bell megis, ymwybod â bodolaeth y *safon* eithaf i'r naill a'r llall. Dysg ambell ddiwrnod heulog inni fymryn am y glendid a'r hyfrydwch sydd y tu hwnt i'r achlysur. Yn wir, hyd yn oed, o feddwl am farwolaeth, dysgir inni ryw ychydig bach o'r hyn yw eithafrwydd unol. Dyma ffactorau eithafol. Cymorth i wybod hynny fu'r Ymgnewdoliad. Mesurwn yn feirniadol ymarweddiad a gweithgareddau yn ôl safon gudd o berffeithrwydd syn. Gwyddom, yn naturiol, rywfaint am y glendid hwnnw sydd ar ôl drwy Ras Cyffredin; ond drwy Ras Arbennig yn unig y daw hyn yn effeithiol agosach byth, yn amrywiol ac yn unol-amrywiaethol, oherwydd Person y Mab.

*

*

*

Mae yna Ras Cyffredinol i bawb; ac mae yna Ras Cyffredinol ynghyd â Gras Arbennig i rywrai sy'n dewis hynny yn rhydd.

A gaf esbonio hynny'n llawnach?

Pan feddyliwn am gyfraniad Cymru i'r byd, mi fyddwn yn synied am y chwedl Arthuraidd a'r Mabinogion ledled y cyfandir. Neu cofiwn am wleidyddion fel Lloyd-George ac Aneurin Bevan, neu am deulu'r Tuduriaid, neu am hanes rygbi, a muddiad y seintiau rhwng y bumed a'r ddegfed ganrif (yn Iwerddon, Cernyw, a Llydaw a ledled Cymru), am Robert Owen a'r symudiad Cydweithredol ym myd diwydiant a masnach. Cofiwn am radicaliaid fel y Siartwyr yng Nghasnewydd. Soniwn am Betsi Cadwaladr a rhyfel Balaclafa, ac am William Frost, y cyntaf i ddyfeisio a hedfan awyren (1896), a Robert Recorde, o Ddinbych y Pysgod, tad Gwyddoniaeth Fodern, a wnaeth lawer mwy na dyfeisio'r arwydd = .Ym myd crefydd, bu diwygiad Evan Roberts – heb grwydro o Brydain – yn bwysig ym Mhatagonia, Llydaw, a Gogledd America. Ceir arwyr fel Lawrence, o Arabia (hefyd o Dremadog), a Dylan Thomas ym maes barddoniaeth, Richard Burton yr Actor, a Tom Jones y canwr pop. Wedyn, ceir Capten Harri Morgan, y môr-leidr. Ym myd diwydiant, ceir John Hughes o Ferthyr a aeth I Rwsia yn 1869 i agor pyllau glo. Erbyn hyn, mae yna ddinas o dros filiwn o bobl yno y 'steppers' yn dwyn yr enw Hughesorka.

Ond yn fy marn i, uchafbwynt cyfraniad Cymru i'r byd. Mewn pedair gwlad (o leiaf), y mudiad cenhadol a fu'n fwyaf ei rodd i wareiddiad.

Yn sgil y Diwygiad Methodistiaidd, fe aeth cannoedd o Gymry â'r efengyl i bob rhan o'r byd. Roedd y teithio'n hir a pheryglus, ac ar ôl cyrraedd, yn aml roedd gwrthwynebiad chwyrn gan y brodorion. Ond yn syndod o fuan fe lwyddodd y Cenhadon i ddysgu'r iaith er mwyn cyfieithu'r Beibl i iaith y bobl, a'i roi ar bapur a datblygu addysg gyffredinol, gan ddwyn cenhedloedd i'r byd modern, gan adeiladu ysgolion ac ysbytai i'r boblogaeth.'

Madagascar yw'r genedl a brofodd ddechrau'r gweithgarwch hwn. Aeth David Jones (1797-1841) a'i wraig a'i blentyn i Madagascar yn 1818. Roedd twymyn yn y wlad a bu'r tri yn wael. Gorfu iddo gladdu ei wraig a'i blentyn yno.. Fe aeth ymlaen, serch hynny, i ddysgu'r iaith a chyfieithu'r Beibl i Malagasy. Fel eraill o'r cenhadon, yn ogystal â chodi eglwysi, fe sefydlodd ysgolion ac ysbytai. Bellach, mae'n cael ei

ystyried fel un o sefydlwyr gwladwriaeth Madagascar. Dau genhadwr arall a fu ym Madagascar yr un adeg oedd oedd David Johns a Daa yn Assamvid Griffiths. Roedd y tri wedi bod yn Academi Neuadd-lwyd.

Roedd Bryniau Khasi yn fangre o bwys mawr yng ngwasgariad yr efengyl yn India.

Thomas Jones, (1810-1849) saer o ganolbarth Cymru oedd un o'r rhai a aeth i fryniau Khasi yn 1833. Erbyn 1901 roedd 20,000 o'r Khasis yn addoli gan ganu emynau wedi'u haddasu o'r Gymraeg Mae eu hanthem genedlaethol yn addasiad o 'Hen Wlad fy Nhadau'. Dywed un fenyw o Khasi 'Gwnaeth y Cymry yr hyn ydym heddiw. Rhoddon nhw bopeth i ni.'

De Corea... Fe aeth Jermain Thomas i Dde Corea yn parhau'n rymus, drwy goleg WEST ym Mhen-y-Bont. Bellach ma Corea yn anfon cenhadon yn ôl I Gymru'n rheolaidd.

Yn Tseina wedyn, erys cyfraniad Griffith John (1831-1912) yn ddylanwadol. Fe gafodd ei eni yn ei lencyndod, a daeth yn adnabydus drwy Ddeheubarth Cymru fel 'The Boy Preacher'. Fe aeth I Tseina fel cenhadwr, ac ef oedd yr estronwr cyntaf I fynd I ganol y wlad honno. Dysgodd yr iaith mewn 6 mis ac fe deithiodd yn helaeth iawn, yn aml ar droed. Mae'r cwbl a wnaeth ar ôl 56 mlynedd yno yn syndod. Mae'n cynnwys adeiladu capeli, ysgolion, ad ysbytai. Mae penddelw ohono wedi'i wneud gan gerflunydd yn Amgueddfa Abertawe.

*

*

*

(iii) *Rhyfedd o Un - Dau*

O'r ddwy arwrgerdd a sgrifennodd Williams Pantycelyn, sef *Golwg ar Deyrnas Crist* a *Theomemphus*, yn y gyntaf y Duw-ddyn yw'r canol; yn yr ail y pechadur Calфинаidd. *Theomemphus* yw'r mwyaf poblogaidd o'r ddwy gerdd hyn i seicolegwyr fel arfer yn ogystal ag i rai efengyleiddwyr. Dyn druan biau'r angen. Dyn yw'r ing. Ond nid oes amheuaeth yn y ddwy gerdd hir, ac yn yr emynau hefyd, pwy yw'r gwaelod arwyddocaol i Bantycelyn, ac o ble y daeth Gras. Yn *Golwg ar Deyrnas Crist* y mae pob ffordd yn arwain at Iesu Grist. Lle bynnag yr edrycher, rowndier y planedau, crwydrer ymhlith y moroedd a'r coed, a'r nef ei hun, ie syller ar ddyn: Iesu Grist a welir ym mhob man. Dyna yw ystyr bod yn absoliwt ym mryd Pantycelyn. Nid oes neb na dim pwysicach. Ac eto, yn *Theomemphus* hefyd, Crist yw'r nod, Crist yw'r cynheilydd. Er nad Ef yw'r arwr, Ef yw'r Arwr.

Cosmig yw'r Duw-ddyn hwn, yn Grëwr, yn Gynhaliwr, yn Achubwr, yn Farnwr, oll yn oll.

Gwir bod yna ddiffygion nodweddiadol yn arddull y ddwy gerdd. Sgrifennid ar frys, ac nid oedd odid ddim a'i blotiai ef. Cystwyid cystrawen. Ni roddid fawr o amser i loywi'i rediad drwy'i adolygu na'i finiogi yn y dull arferol. Ond nid ar frys y lluniodd y bardd y themâu i'r meddwl cwmpasol. Ni roddodd neb fwy o'i amser a'i ddeall a'i deimlad i synfyfyrion ynghylch aruthredd yr ystyriaethau hyn. Roedd yn dynn ac yn gytbwys yn ei fyfyrdod rhagflaenol. A mawr oedd ei weledigaeth yn y naill arwrgerdd a'r llall. Saethodd y cwbl o'i berfedd, yn flerwch ac yn ogoniant. Tragwyddoldeb iddo ef oedd eiliad ei greadigaeth ei hun. Ac eto, wrth iddo adolygu *Golwg ar Deyrnas Crist* ar gyfer ail argraffiad, yr oedd gan y bardd ddigon o gydwbybod a digon o benderfyniad i sgrifennu adran newydd sbon i'r gerdd, a thocio peth o'r gweddill.

A chan Ddiwinyddiaeth Gyfundrefnol ddatblygedig a soffistigedig y dysgodd ef feddwl am ymagweddu'n banoramig fel yna at y themâu hyn. Hyn a drwchusodd y cerddi oll iddo. Nid ar frys yr adeiladodd y potensial. Roedd Diwinyddiaeth Gyfundrefnol iddo, yn mynnu bod trefn bob cam o'r ffordd drwy'r Beibl, a bod y drefn

honno'n cydlynu drwyddi draw. Diwinyddiaeth Gyfundrefnol a ddatguddiodd unoliaeth y cwbl ac a blannodd yn y cerddi oll eu mawredd.

Un o'r termau allweddol wrth ddisgrifio'r fath Absoliwt oedd 'Cyflawnder': cyfanswm oedd ac yw'r Absoliwt.

GWWP I, 16 *'Roedd rhaid cael cyflawn daliad, 'doedd le i golli dim,
Yn llwyr hyd at yr hatling [i] 'r gyfraith fawr ei grym ...

Dyfeisiodd ffordd i wared truenus ddynol-ryw,
A gras gael ei gyflawnder, cyfiawnder gael ei ddiw. ["due"]

Ni all cyfiawnder cywir gytuno fyth â gras
Nes talu'n lân heb golli y iota leia' 'ma's;
Tros ddyn, pwy bynnag elo tan lwyth cyfiawnder llym,
Ie, 'tifedd nef ei hunan, 'does le i golli dim.*

Ac felly, mewn astudiaeth fel hyn sy'n canoli o ran ffurf a chynnwys ar y cysyniad o gyfundrefn gydlynol, mae'n anochel bod Pantycelyn yn cydnabod Crist fel Absoliwt a phen luniad pob cyfundrefn gweithredol. Efô oedd yr Un a roes y posibilrwydd neu'r rheidrwydd o gyfundrefn.

GWWP I, 26 *Efe yw pen pob trefen, a phob gweithredoedd mae
Er clod tragwyddol iddo yn wastad yn cyd-wau.

Sef bywyd a marwolaeth, ac uffern faith a'r nef
Sy'n hongian oll yn gyfan ar ei bwrpasiaid ef.*

Wrth i Grist fod ym mhob peth ac yn bob peth, Ef oedd canolbwynt perthynas Duw a dyn. Ef hefyd yw'r Un a benodwyd gan y Tad ac a gymhwyswyd gan yr Ysbryd i apelio at galon dyn. Buwyd yn sôn llawer am gydlynriad y Gyfundrefn o gyfundrefnau: Ef oedd y cydlynnydd goruwch y cyfan. Ble Arall? Dyma eto ran o ryfeddod Pantycelyn: ym mha le bynnag yr ymchwiliai, ni allai lai na chanfod Crist:

GWWP I, 141 *Yn gyfan mewn maddeuant, yn gyfan oll mewn hedd,
Yn gyfan mewn atgodiad, — diwetha' i'r lan o'r bedd,
Yn gyfan mewn sancteiddrwydd, doethineb a mwynhâd,
O'r Aifft ei hun yn gyfan i mewn i'r nefol wlad.*

*Y cyfan a dderbyn'som ei hunan yw efe,
Y cyfan gawn feddiannu o fewn i deyrnas ne';
Mewn cyflawnderau mawrion, efe yn bopeth mae,
Fe eilwaith sydd yn bopeth mewn cyfyngderau a thrai.*

Dyma ffactor ffurfiol cynlluniol adeileddol.

Duw'r Mab felly yw prif Arwr y tair gwedd unol ar ei brydyddiaeth bwysicaf — *Golwg ar Deyrnas Crist, Theomemphus*, a'r Emynau. Y Cyfeirbwynt esboniol.

Bod hunan-ddigonol, hunan-ddadlennol, hunan-ddibynnol yw Duw hyd yr eithaf. Yr unig Un felly. Yn ôl y Beibl, cwbl amlwg yw Ef oherwydd ein synnwyr o Dduw a'i amlygiad yn y Greadigaeth. Gweithred o falchder, gwyrriad ffug ewyllysion ar ran dyn yw anghredu ynddo sef o beidio â dibynnu'n llwyr arno a'i addoli. Does dim esgus. Amlwg yw, oherwydd *sensus divinitatis* a chydwybod oni bai am wrthryfel cyndyn y cynddyn. Addoli a gwasanaethu Duw yw'r weithred fwyaf naturiol. Duw hunan-gynhwysol yw, sy'n gyfeirbwynt eithaf i bob dim. Wrth geisio deall unrhyw beth, boed yn blaned neu'n llinell o gynghanedd, caiff pob dim ei hunaniaeth a'i sylwedd a'i chfundrefn ynddo Ef yn y pen draw oherwydd ei leoliad o fewn cynllun mirain Duw.

Ac eto, yr un pryd, does dim mwy naturiol ystrydebol yn wir nag anghredu, a dyrchafu'r hunan. I'r dyneiddiwr, neu'n well y dynganolwr, y mae'n ceisio dod o hyd i gyfeirbwynt eithaf mewn dyn (ei feddwl a'i brofiad) neu mewn pethau neu ffeithiau amrwd bydol heb ystyr absoliwt. Tynghedwyd pob dyn, fel y dangosodd Cornelius Van Til mor groyw, i ymresymu'n gylchynol. Rhaid iddo weithio ar sail rhagdyb neu ragosodiad, naill ai oddi wrth Dduw i ffeithiau Duw-roddeg a Duw-ddehonglegedig, neu oddi wrth ddyn tuag at ddehongliadau dyn-wneuthuredig neu ddyn-ddychmygedig o ffeithioldeb amrwd. Dyna'i gyfyngiadau. Nid oes dianc. Nid meidroldeb dyn yw'r broblem yn unig, ond y ffaith iddo roi'i gam cyntaf yn y fan anghywir, ac iddo o'r herwydd ei wneud ei hun yn feddyliol ac yn gorfforol yn elyn i Dduw. Sefyllfa absoliwt yw. Yn ffaith y rhagdyb y cyferfydd y Cristion a'r Anghristion mewn cyfundrefnau llenyddol.

O ddechrau gyda'r rhagosodiad eglur — Crist — y llwyddai Pantycelyn i sicrhau undod i'w waith.

Pan sonnir am Gyfundrefn o gyfundrefnau hieirarcaidd, a hynny mewn cyd-destun daearol, rhaid wrth yr *un*, yr un a saif y tu hwnt i werthoedd cyfyngedig y gellid gwrthryfela yn eu herbyn ond a erys. Y Duw absoliwt a rydd sefydlogrwydd i fodolaeth ystyr a threfn. Pwy neu beth arall? Cais yr anghredadun ragdybied y gall ffeithiau fodoli ar wahân i'r Duw a ddatguddiwyd. Ond darfodedig yw'r rhagdyb yna, goddrychol; a relativrwydd yw'r canlyniad anochel gan fod y rhagdyb yn tarddu o feddwl a phrofiad personol. Nid oes yn y meddwl wirionedd gwrthrychol. Wrth i ddyn ei osod ei hun yn farnwr, gan apelio at ddeddf gwrthddywediad, nid yw'r bydysawd ond yn beth sydd ynghlwm wrth siawns a phosibilrwydd haniaethol. Ac nid yw damwain yn ddigon i gynnal na deall nac iaith.

Ni all y Cristion yn y pen draw ei wrthddweud ei hun. Mae'r anghredadun wrth gwrs yn medru'i wrthddweud ei hun; ac y mae'n gwneud hynny am ei fod am wrthddweud Duw. Fe all Cristion syrthio o fewn Gras, a cheisio am y tro wrthddweud; ond yn y pen draw, methu a wna. Gyda'r anghredadun, os yw yn tybied ei fod yn clymu'i reswm wrth ddeddf gwrthddywediad, a'r un pryd yn credu mewn Siawns, onid yw'r sefyllfa ar ei ben gyda'i ddeddf dybiedig yn gynhenid ddamweiniol? Gwyddai Pantycelyn mai unig obaith y meddwl dynol oedd meddwl meddyliau Duw ar Ei ôl Ef.

Rhaid i bawb sy'n 'rhagdybied' gael pwynt 'Absoliwt'. Does dim yn ddiuedd, ac ni all dau eithafbwynt absoliwt sy'n gwrthddwedyd ei gilydd gyd-fodoli. Cafodd Pantycelyn y cyfeirbwynt hwnnw yng Nghrist.

Mae Pantycelyn yn cyfleu cyflawnder cydlynol Crist yn yr ymadrodd adnabyddus 'oll yn oll':

GWP II, 133 *Hwyl fy enaid sy wrth dy ewyllys,
Fel y mynnot mae yn bod,
Oll o mewn, ac oll oddi allan,
Ddigwydd i mi is y rhod*

231 *Iesu, Iesu, 'rwyf Ti'n ddigon,*

- 'Rwyt Ti'n llawer mwy na'r byd;*
Mwy trysorau sy'n dy enw
Na thrysorau'r India 'gyd;
Oll yn gyfan,
Ddaeth i'm meddiant gyda'm Duw.
- 178 *Oll yn gwledda ar ei gariad,*
T'lynau euraidd yn eu llaw;
Oll yn un a chytûn
Yn moli'r Duwdod yn y dyn.
- 173 *Mae pob rhyw nefol ddawn*
Oll yno yn gryno llawn,
Yn tarddu yn hyfryd iawn,
O'rh glwyfau 'maes.

Hoffwn felly ychwanegu un gair cynnil ynghylch perthynas y gwaith beirniadol hwn ar Bantycelyn, a'i drafodaeth gyndyn gefndirol ar Ddiwinyddiaeth gyfundrefnol, gan eu cyplysu yr un pryd â gwaith cyfredol ar Ieithyddiaeth gyfundrefnol ac ar Feirniadaeth lenyddol gyfundrefnol. Mae i berthynas y tair sffêr hyn i mi yn olyniaeth gyfundrefnol. Mae Diwinyddiaeth o raid yn hanfodol gychwynnol drwy ddarparu rhagdybiau ac yn cydnabod Absoliwt; Ieithyddiaeth sy'n dilyn drwy ddarparu techneg cyfundrefnau'r Gair; a Llenyddiaeth yn olaf yn dwyn ffrwythau a mawl. Megis y mae Hanes yn Fynegiant o bwrpas Duw mewn amser: felly y mae iaith a llenyddiaeth i Ddiwinyddiaeth gyfundrefnol. Heb fodolaeth Duw (Logos), ni cheid yr un o'r sfferau hyn. Duw hunan-wireddol (self-authenticating) yw, yr Un y mae'n rhaid mewn dadl iddo gymryd y safle eithafbwyntiol absoliwt i'r cwbl, yr Un sy'n darparu'r rhagosodiad, ac yn cyflwyno posibilrwydd gwireddiad i Wirionedd.

Mae'r holl ffeithiau goddrychol yn rhan o gynllun personol Duw; a gwnaethpwyd meddwl dyn i gyd-fynd ac i fod mewn perthynas â'r realedd a'r deddfau yna. Ac y mae'r oll yn oll yn perthyn yn y pen draw i gyfundrefn gyson a tharddedig dirgel a gwrthrychol gan Dduw.

Camgymeraid fyddai synied am ffurfiau llenyddol neu ffurfiau ieithyddol fel materion haniaethol yn unig. Ffeithiau ydynt yn yr ymennydd creedig. Ond y mae'r gwrthwynebiad i'r safbwynt haniaethol hefyd yn darfod oherwydd Cyfundrefneg Ddiwinyddol ymg Nawdoledig.

*

*

*

Mae cysyniad Pantycelyn o Absoliwt yn gwbl wahanol felly i eiddo seciwlarwyr megis yr Ideolegwyr dyweder, neu athronwyr yr ail ganrif ar bymtheg a syniai am fathemateg (a geometreg) fel gwirionedd absoliwt. Canfyddiad oedd. Nid yn ôl endidau haniaethol y bydd y Cristion yn gwybod am wirionedd tragwyddol, fel y canfyddiadau mwyaf elfennaidd megis bod bod yn bod. Er ein bod yn sôn am egwyddorion sefydlog mewn llawer o'r cyfundrefnau y byddwn yn eu trafod, darganfu Pantycelyn mai'r hyn a oedd yn y canol fel Undod oedd person hanesyddol Iesu Grist. Efô, ym mryd Pantycelyn, yn y Duw personol Tri-yn-Un, penarglwyddiaethol, cwbl sanctaidd a pherffaith, oedd y tu ôl i bob peth, pob gweithred mewn hanes, a'r tu hwnt i hanes. Dyma oedd cân Pantycelyn. Absoliwt gweithredol oedd yn Ei ddatguddio'i hun o hyd i ddynion yn ddigyfnewid, ac nid yn disgwyl i gael Ei ddarganfod. Hunanddadlennol yw. Yn y ddwy arwrgerdd hyn gan Pantycelyn, hanes oedd. Ac y mae wedi llunio cynllun hanfodol ddiriaethol i bopeth. Hyn sy'n dyneiddio Theori lenyddol a theori ieithyddol. Ceisiais, fel y gwelir, gyffredinoli ychydig ar yr Absoliwt yn y fan hon, oherwydd fy mod yn synied mai o fewn cyd-destun felly yn unig y gwnaeth Pantycelyn yr hyn a wnaeth gyda chymeriad *Theomemphus* ac â hanes dynoliaeth. O'i gymharu â Christion Bunyan, mae'r portread a gawn o *Theomemphus* yn llawer mwy cosmig.

GWWP I, 199 *Aflendid oedd ei ddechrau, cenhedlwyd ef mewn blys
Rhwyng Hities ac Amoriad yn groes i'r ddeddf fe wys;
Esgorwyd arno yn Tyrus, fu yn uchel iawn ei hynt
Yn gwawdio'r hen Gaersalem yn ei chaethiwed gynt.*

*Theomemphus pan gynyddodd ('n awr dyna ei enw yw,
Am iddo o ganol t'wyllwch i ddod i 'mofyn Duw),
Yn erbyn nef fe gododd, ffyddlonaf un a gad,
Y blaenaf a'r gwrolaf o bawb oedd yn y wlad.*

*Fe deithiodd gylch o gwmpas i bob ardaloedd sydd
Heb weled gwawr na seren, na haul na golau'r dydd;
'D oes dinas, tref nac ynys lle nad oes ofon Duw
Na buasai Theomemphus ryw amser yn thi'n byw.

Bu yn yr Aiff a Sodom a Sidon, meddai fe,
Yr hon yr aeth ei balchder o'r diwedd cuwch â'r ne';
Yn Ninif' ac yn Edom, yng nghanol Babel fawr
Ddinistriodd temel Seion un amser hyd y llawr.*

Cosmig oedd y Cwyp, wrth gwrs. A Dyn oedd 'Adda', yn byw mewn cyd-destun Cosmig. O ganlyniad yr oedd yn dilyn mai arwyddocâd Cosmig oedd yr unigolyn Theomemphus a'i DNA, a'r rheini, ynghyd â'r achubiaeth a gynigid iddo, wedi aros. Yr oedd a wnelo'n uniongyrchol â'r fodolaeth Absoliwt. Ac eto, person oedd Theomemphus, ac megis Williams yn dioddef oherwydd problemau personol iawn.

Nid oes syndod efallai mai ychydig o sôn sydd am Gymru nac am Lanymddyfri yn y ddwy arwrgerdd hyn. Nid lle oedd Pantycelyn. Gallai fod yn wahanol yn y Marwnadau, bid siŵr. Cymry yn y fan yna oedd Cymru go iawn i Williams: personau. Ni chyrrhaeddodd Cymru na Chymry ein haniaeth gyfoes seicolegol ni, mae'n wir. Ac ychydig a wyddai onid yn drefedigaethol am ein hanes na'n llenyddiaeth. Ond nid dyna pam y câi Cymru ei rhoi o'r neilltu yn y cerddi hyn: arall oedd diffyg ffiniau ei amgylchfyd a'i gyd-destun i Williams.

Yr oedd Cymru yn ddeuol — megis y Duw-ddyn ei hun; ac ysbrydoedd y Cymry oedd baich arbenigedd Williams, er ei fod, fel y cawn weld, heb anghofio'r corff.

(iv) *Undeb yr Absoliwt â'i Gynllun*

Ymgais yw prif wth y gyfrol hon i arddangos cyfundrefnau meddyliol Pantycelyn o fewn cyd-destun tragwyddol. Fel arfer, bydd beirniaid llenyddol yn ymhyfrydu yn ei serchiadau ef. Digon teg. Unigolyddiaeth ei angerddau a'i Fyngiant egniol, dyna hoff bwyslais rhywrai wrth drafod ei rym a'i gymeriad gwreiddiol fel bardd. Ond, fel Cristnogaeth ei hun, y mae yna elfen baradocsaidd yn ei waith sy'n gwau'r meddwl drwy'r teimlad a'r sefydlog drwy'r gorfoleddus y tu allan i amser a hanes. Dyna pam y mynnaf gyplysu'r gair 'Tragwyddol' gyda'r 'Absoliwt'. Wrth sylweddoli'r cyfundrefnau y deir yn nes at amgyffred nid yn unig ei gymeriad fel bardd, ond ei gyfoeth a'i athrylith, a chyfanwydd ei weledigaeth. Sef ei waelod. Onid absoliwt oedd *raison d'être* cydlyniad o'r fath ac ysbrydoliaeth ei farddoniaeth i gyd? Onid personol hefyd yw Duw ei hun yn ei absoliwtwrwydd?

Diau fod llawer, onid pob un, o'r cyfundrefnau meddyliol y cyfeiriwn atynt maes o law yn wedd ar y 'meddwl cyffredin' Calфинаidd, llwyth Israel y ddeunawfed ganrif. Dyma wead ysgrythurol eithr hynod ddeallol a hynod gyffredinol a ddaeth yn fframwaith meddyliol nid yn unig i ddsbarth canol cymharol soffistigedig a gweithwyr deallus yng Nghymru yn y ddeunawfed ganrif; ond, oherwydd ei ddyfnder isymwybodol, a ddarparai i'r werin lai addysgedig, ddealltwriaeth brofiad ac agwedd at fywyd a oedd ymhell o fod yn arwynebol faterol ac anifeilaidd allanol. Darparent yn wir i'r unigolyn gyfansoddiad dadansoddol rhyngwladol. Fe geid hyn gynt wrth gwrs gan y prif enwadau yng Nghymru yn ddiwahân. Yn y cyfnod diweddar, bu'n rhaid disgwyl i'r Mudiad Eciwmenaidd rhyddfrydol cyn y ceid ei ddaduno.

Llwyddodd yr ysgrythurau dros y cenedlaethau, a hynny yn wyneb pob beirniadaeth ac amheuaeth ac ymgais angerddol i'w chwynnu a'u distrywio, i oroesi yn fframwaith ymarferol i fywyd oll. Gweithiai hyn ym mhob amgylchiad. Megis yr iaith, yr oedd y Beibl i Williams yn atebol i drafod bywyd teuluol a gwleidyddol, ffermio a'r celfyddydau, gwyddoniaeth a masnach, y gweledig a'r anweledig, y llawen a'r trist, yr achlysurol a'r tragwyddol, yr anodern a'r modern, y deallol a'r poblogaidd. Tyfai dogmâu sgeptig ac ystrydebau amau o'i amgylch wrth gwrs rif y gwylith. Ceisid tanseilio'r Parhaol 'ar-egwyddor'. Nid oedd efallai amgyffrediad y gallai fod yna

absoliwt digyfnwid tragwyddol yn sylfaen ac yn safon i fodolaeth. Ond fel na hiraethir am fod yn rhamantus wahanol wrth atrefnu'n newydd anghenion iaith, felly hefyd gyda chyfundrefnau meddyliol Pantycelyn i Gristnogion. Yr oedd a wnelo'r cnewyllyn hwn â sefyllfa barhaol gyffredin. Yn hyn o beth, bardd i'r bobl oedd Williams. Ymgymhwysai i amgylchiadau wrth gwrs, ond fframwaith i feddwl drwyddo oedd y cyfundrefnau hyn. Math o ramadeg i'r plot thematig meddyliol i Theomemphus, y dyn cyffredin: Creu-Cwyp-Cadw oedd i'r ddwy Arwrgerdd. Ac arhosai yn ei le. Hyd yn oed mewn ffurfiau sydyn ac arwynebol annatblygedig agnostig a wrthwynebai ymwybod Absoliwt a chyfundrefneg, bu'n rhaid cadw rhai o'u hanfodion — rheidrwydd trefn, gwerth, pwrpas, ystyr, bob amser. Rheidrwydd oedd cyfundrefneg er mwyn deall a siarad. I Bantycelyn yr oedd y gynhysgaeth hon o gyfundrefnu diwinyddol yn fodd i fynegi pob peth, gan gynhyrchu a chyfansoddi ymateb i bob profiad a syniad yn unol. Fel gramadeg, nid oedd angen cefndir sefydlog o ddiwinyddiaeth gyfundrefnol i bendroni nac i hidio am ei wirionedd arhosol — roedd hynny'n amlwg — a gallai fynd drwyddi'n hyderus isymwybodol neu'n ddi-ddysg i foli ac i gorffori gorfoledd iachawdwriaeth.

Pan soniwn am Gyfundrefn Iaith a Llên (y gwyddorau a'r celfyddydau) sôn yr ym am darddedigion, ffrwythau Cyfundrefneg Ddiwinyddol, cyfansoddiadau Duw, penderfyniadau trefn y Tri-yn-Un:

GWWP 1, 15 *A threuliwyd oesoedd heibio i'r Drindod mawr yn un
I weld i ymbleseru ei ddyfais faith ei hun;
Ac yma'r oedd dirgelion, eu gwybod byth ni chair,
A rhyfyg yw eu hadrodd ond 'enwir yn y Gair.*

Duw yng Nghrist yw rhagosodiad diogel Pantycelyn sy'n rhoi i reswm Ei reswm Ef. Pan gwmpodd Adda ac Efa yn nhrydedd bennod fer *Golwg ar Deyrnas Crist* yr hyn a wnaent oedd gosod eu hunanlywodraeth ewyllysiol eu hunain yn erbyn Duw. Dywedai olynwyr Adda ymhellach ymlaen fod yna fan arall gan ddyn i ddisodli Duw, sef drwy ddyrchafu'r *greadigaeth/natur* ei hun. Ond dyma hefyd ddewis cwbl

annigonol gan ddyn, dewis a ddibynnai ar ei brofiad a'i wybodaeth fewnfodol ei hun, a'i gyfrifoldeb amddifad ei hun yn chwyrlio drwy'r bydysawd.

Mewn gwirionedd, i Bantycelyn, *heb* y digyfnawid Grist, nid oedd sail a gyfrifai sut y gellid cymharu unrhyw brofiad â phrofiad arall. Nid oedd dim a oedd yn wrthrychol gyffredin. Doedd dim 'deddfau' absoliwt, dim modd cyffredinoli dim cysyniad ystyrion o drefn. Nid oedd gan y gwyddonydd anghrediniol yr un warant arall nac esboniad amgenach dros gredu mewn trefn.

A phan drôï Theomemphus i sylweddoli grym y Cwmp a pharhad cyndyn a phresennol llygredd a drygioni yn y meddwl dynol, ceid her i'w hunan-hyder yn hunanlywodraeth dyn.

*

*

*

Crist yw'r Absoliwt fel y'i hamlygir i *Theomemphus* megis yn *Golwg ar Deyrnas Crist*. Nid Absoliwt Delfrydegol oedd Duw. Un o lawer o'i briodoleddau perthynol oedd ei fod yn absoliwt personol. Pen draw pob bodolaeth, a rhagosodiad pob rhinwedd oedd yr Absoliwt. I Bantycelyn, nodwedd ddynol sydd mewn Ffurf, rhodd fel y perthyn i Dduw nifer o nodweddion eraill, megis harddwch, purdeb, cariad, hollalluowgrwydd, ac yn y blaen. Personol-dragwyddol, diriaethol-haniaethol, yw'r Absoliwt hwn.

Nid oes felly angen na modd defnyddio pethau meidrol a ffaeledig i'w wireddu'n derfynol. Byddai rheswm dyn o ran diffinio, wrth ei gyfyngu ei hun i amser a lle yn gorfod bod yn eithafol o annigonol. Y mae Gwirionedd Duw yn cwmpasu pob gwirionedd arall, ac yn ymestyn y tu hwnt i'r gwirioneddau y gellir eu gwybod.

Gŵr gwybodus odiaeth oedd Pantycelyn, ond ofn yr Arglwydd oedd dechreuad gwybodaeth (Diar. 1:7). Ar ddechrau hanes, y mae Theomemphus yn tueddu i ymddwyn yn y byd syrthiedig hwn fel pe bai yna ddewis ystyrion arall sef yn y bôn, gosod y meddwl dynol meidrol a 'hunanlywodraeth' (bondigrybwyll) yn safon eithaf. Ond siaradach a siarâd yw peth felly. Mae adeiladu ffordd o feddwl, ar seiliau mewn cwrs amser o fypwyon dynol, yn y diwedd yn mynd i'w harwain mewn cylch yn ôl i waelodion y gors honno. Hawdd y gellid deall tynged Ôl-foderniaeth, wedi codi ei baner lipa ym medd dyneiddiaeth ac yn gorfod arddel relativrwydd amhenderfyniaethol

a siawns lluosedd hyd yn oed amdani'i hun. Dyna'r gwacter gwerth a geid wrth roi dyn yn y canol.

Mewn gwirionedd, byddai dynganolrwydd yn cael ei danseilio ym mhob cenhedlaeth drwy reidrwydd ei ddadadeiladu.

Ond bydded un peth yn sicr: yn y dadleuon a wynebai Theomemphus ar daith bywyd mi fynnai dyn naturiol tan ddiwedd amser, mwyach, amrywio'i 'gawl' ym mhob cenhedlaeth, tan lynu'n ffyddlon wrth ei wrthodiad o Dduw.

Dyna'r hyn a elwir yn 'ddewis' wrth feddwl am y gwyddorau neu yn y celfyddydau, neu ym mywyd ymarferol beunyddiol Theomemphus. Mae dynganolrwydd yn y bôn yn ymarferol amhosibl fel modd o feddwl digonol. Ni wna llai na rhagosodiad trosgynnol y tro, gyda pherthynas creadur-Creawdwr i fyfyrto o fewn cyflawnder cydweol bodolaeth. I'r sawl a wêl yr hyn a welodd Theomemphus, y mae hyd yn oed dyn ffaeledig ei hun yn gorfod ein harwain y tu hwnt i ddyn ei hun at yr Un a'i creodd ac a'i cynnal; a hyd yn oed gelynon Duw, megis y sylwodd Ann Griffiths —

*Efe a nerthodd freichiau'i ddiennyddwyr,
I'w hoelio yno ar y groes.*

Yn wahanol i Dduw, gwyddys nad yw dyn yn hunanddigonol nac yn hunanesboniol. Mae'n torri i lawr ar y cam cyntaf. Yr unig Benarglwydd posibl ymarferol yw Duw.

Cyferbynnir yr Absoliwt nid â negyddiaeth lluosedd (pluralism) yn unig. Yn wir, ynddo Ef ceir lluosrwydd (plurality) yr Un a'r Tri. Dirnedir ynddo broblem hynafol yr un a'r llawer: yn y byd adlewyrchir yr amrywiaeth o fewn yr un, yn gyfartal megis yn y Drindod. Cyferbynnir felly yr Absoliwt (sef y Gwirionedd) â'r Lluosedd (sy'n Relatifrwydd) sef Celwydd y lleng neu gelwydd Anfodolaeth.

*

*

*

Un o brif broblemau meddwl celfyddyd, a bywyd ei hun i Bantycelyn ac i ni o hyd, yw dwyn at ei gilydd yr un a'r llawer; yr arbenigion a'r cyffredinolion. Dyna'r broblem o 'drefn' — calon Cymhelliad, mewn iaith, mewn deall, mewn amser, a ffurfiau gofod.

I'r athronydd, problem haniaethol yw hyn. I'r celfyddydwr, problem bersonol ddynol yw hefyd. Fe'i datrysir — ac nis datrysir yn unman arall — gan y Tri-yn-Un absoliwt.

I Bantycelyn, y tu ôl i bob ffenomen ceir ffynhonnell neu sylfaen mewn Trioliaeth absoliwt, lle y mae pob un o'r Tri yn gyfartal yn yr Un.

Ac eto, mor ddirgel yw'r pwnc hwn y buom yn ei drafod, fel na allai Pantycelyn ond cydnabod Absoliwt a oedd y tu hwnt i ddirnadaeth, o ran natur a hanfod:

GWP II, 194

Pell uwch geiriau, pell uwch deall,

Pell uwch rheswm gorau'r byd, ...

Rhaid im'adael ei ddirgelion

Hyfryd, heb eu chwilio 'maes ...

Tragwyddoldeb,

Yw ei orsedd-fainc ddi-drai.

Pryd bynnag, yn yr arolwg a geisiwn yn y man o gyfundrefnau Pantycelyn, y cyfarfyddwn ag enw Duw, boed mewn cyferbyniad neu mewn estyniad, gwiw cofio bod a wnelom â chfundrefn ymbarél ddi-drai: fel *dyn/Duw*, *creadigaeth/Duw*. Yno y mae'r safon Absoliwt Tragwyddol yn anochel. Ond pryd bynnag y cyfarfyddom â chfundrefn lle na sonnir am Dduw, megis *dyn/cyd-ddyn*, neu Ei hanfodion megis yr anweledig, ni ellir ei hystyried yn gyfundrefn absoliwt ynddi ei hun.

O wrthod, felly, dderbyn yr Arfaeth neu'r Greadigaeth fel yr Absoliwt ei hun (er bod argraff yr Absoliwt arnynt), dweud yr ym fod *bod* y Crëwr Tri-yn-Un yn rhagflaenu'r hyn a *wnaeth*. Eto, y mae yn bresennol yn yr Arfaeth yn ddigyfnewid, tra caniatâ i'r Greadigaeth newid. Ar ryw olwg, nid cwbl anaddas fyddai honni yn hynny o gyd-destun fod y Crëwr yn cyferbynnu â'r Arfaeth (a'r Greadigaeth) megis yn drosiadol gysgodol y bydd iaith a llenyddiaeth, ac yn sicr yng ngwead driphlyg prif brydyddiaeth Pantycelyn.

Tafod [Absoliwt: yr Un sy'n Dri]

Cymhelliad [Gogoneddu]

Mynegiant [Yr Arfaeth, neu'r Greadigaeth: y llawer]

Absoliwt yw'r gwrthwyneb i relativrwydd, felly. Mae relativrwydd yn gofyn yn rhethregol 'Pwy sy'n dweud? Pa hawl sydd gan neb i ddweud beth sy'n dda a beth sy'n ddrwg? A chlywn yr ateb o bell ac agos: 'Ydwyf!'

Rhaid ceisio manylu ar realiti'r Absoliwt o fewn cyd-destun cyfyngedig Pantycelyn. Oherwydd dyna'r fan orau yn ein llenyddiaeth a oedd yn enghreifftio ac yn esbonio perthynas Archgyfundrefn *Duw/dyn*, (*Theomemphus*) yn fertigol; ac archgyfundrefn yr Arfaethwr, (*Golwg ar Deyrnas Crist*), yn llorwedd. A'r un modd o ogoneddu Dduw ag a ddadlennai hwnnw'n gogoneddu Ei bobl yn yr Emytau. Yr Un Absoliwt hefyd a wnâi bob cyfundrefn yn y greadigaeth yn *Un/amryw*.

*

*

*

Ni ddiffannodd ac ni ddiffanna arwyddocâd y term 'Absoliwt'. A dyfynnu rhai o eiriau Miall Edwards wrth ddiffinio Absoliwt, 'Fel term athronyddol golyga'r Bod cyflawn, cyffredinol, hollgynhwysol, hunan-ddigonol, diberthynas, sy'n derfyn eithaf gwybodaeth a rhesymeg dyn ...' Dehonglir ef yn wahanol gan wahanol athronwyr. E.e., yn ôl Plato yr Absoliwt yw'r Hanfod pur a digyfnawid — neu'r Daioni perffaith — sydd tu hwnt i holl wrthrychau neilltuol ein profiad; meddylia Spinoza amdano fel 'y Sylwedd anfeidrol sy'n un â'r cyfanfyd'; i Hegel, 'yr Ysbryd rhesymol sy'n llyncu pob anghytgord mewn cynghanedd ydyw ...'

Ond o gyfosod sylfaen *Golwg ar Deyrnas Crist*, *Theomemphus* a'r Emytau â Rheswm, tan gofio ymgais Deistiaid i ymundodi, gwiw cofio fod yna gysylltiad rhwng yr Absoliwt a Christnogaeth yng nghyfundrefn *gosodiad/gwrthosodiad*. Ar sail yr Absoliwt gosodiadol y ffurfir gwrthosodiad. Yn ei Goleg gynt yr oedd y Prifathro Lewis Edwards (un o gyflwynwyr Hegeliaeth i Gymru) yn dysgu hefyd i'w fyfyrwyr: os yw hyn yn wir, yna nid yw yn gallu bod yn anwir. Sef symudiad cyntaf Rhesymeg glasurol. Hyn, o safbwynt rhesymeg, yw sylfaen ystyr athronyddol Cristnogaeth. Mae'r achos yn arwain at yr effaith. Eto, rhan o waith Hegel ysywaeth oedd disodli'r llinell syth honno â throngl tybiedig sefydliadol.

Pan ymwardwyd â'r gwrthosodiad drwy gyfosodiad, daeth relativrwydd i'w orsedd. A'r Absoliwt yw 'gelyn' neu 'wrthosodiad' relativrwydd. Ni newidia mwyach yn ôl amgylchiadau na diwylliant nac unigolrwydd.

Eto, nid dadl resymegol haniaethol mo Gristnogaeth. Profiad a phrawf personol a rydd Duw a Thad Iesu Grist inni. Dyna pam y daeth Pantycelyn drachefn yn ei ôl i fod yn berthnasol mewn ffordd newydd heddiw i'n Hoes Ôl-fodernaidd. Neges fawr Pantycelyn i chwiw Ôl-foderniaeth ynglyn â'r Absoliwt yw mai dyn fel ni yw Iesu Grist, y gwelir y dimensiwn arall iddo ym mhrolog rhyddiaith *Golwg ar Deyrnas Crist*: sonia amdano'n 'ordeinio y cyfan sy'n bod, er datguddio gogoniant, a gosod allan briodoliaethau'r Duwdod. Yn rhoddi'r holl arfaeth ar Grist i'w chyflawni, a'i osod yn Farnwr byw a meirw yn niwedd y byd.' Yn nhrefn cynllun yr Arfaeth, gwelir Pantycelyn, nid bod un yn wir a'r llall yn anwir yn unig: gall hyn fod yn wir a gall y llall fod yn wir hefyd. Ceir estyniad yn ogystal â gwrthosodiad, heb yr un cyfosodiad o anghenraid onid o fewn llawnder yr Arfaeth.

Gwyddai Pantycelyn mai'r Arfaeth oedd yr hyn a gynhwysai amrediad a rhychwant olynol Diwinyddiaeth Gyfundrefnol yn gyflawn. Roedd Diwinyddion ers tro wedi myfyrio uwchben yr olyniaeth gynhwysfawr honno. Gwyddai (hynny yw, yr oedd yn ymwybodol) mai Gogoneddu Duw a'i fwynhau'n dragwyddol oedd prif ddiben barddoni. A'r diwedd a gyflyrai'r holl drefn ynddi, sef cydol y gerdd hyd y cwlwm. Felly canolodd, a hynny o ran sylfaen Deunyddol a Chymhelliad ei ddelweddiad o'r Arfaeth, o gylch yr uchafbwynt hwnnw, sef y Gogoniant. Gosododd Ogoneddiad Duw (ac Yntau'n gogoneddu dyn) yn uchelgais felly i'w holl brydyddu.

Ond yn isymwybodol yr un pryd yr oedd wedi mabwysiadu'r cyfundrefnau unigol a oedd eisoes yn wreiddiedig yn ei brofiad o'r ysgrythur er mwyn cynnal athrawiaethau'r ffydd. A sylweddolodd hefyd, beth bynnag oedd llawnder y diwedd, mai'r prif destun i'w ogoneddu yn y pen draw a chalon y daith tuag yno oedd y Groes. Ffurfiwyd o'r herwydd, neu adeiladwyd strwythur i'w waith, yn isymwybodol i raddau helaeth, yn ôl pob tebyg, o gylch y cymhelliad hwn o Ogoneddu, gan mai hynny a roddai *raison-d'être* i'r holl gyfundrefnu. Ac roedd y gogoneddu yn dadlennu canolbwynt disgyrchiant yn aruthredd yr Un a gymerodd arno'i hun holl bechodau'r byd. Gogoneddu oedd gwir

ysgogiad ei angerddau a'i ewyllys eithr hefyd gydberthynas adeiladwaith strwythurol a hierarci'r cyfansoddi, y cynllun syfrdanol o Ogoneddu Duw-ddyn a oedd yn byw o farw.

Ac yna y copa, sylweddolai mai gogoneddu Duw mewn modd diriaethol oedd y brif weithred a unai ac a atynnai'r strwythur diwinyddol mwyaf cyfansawdd ynghyd.

Mae holl ffeithiau hanesyddol Cristnogaeth yn digwydd o fewn cyfundrefn ddeallol.

*

*

*

Yr Absoliwt (y Pen Draw a'r Cyfan) yw'r rhagdyb neu'r cyfeirbwynt eithaf sydd ar gyfer pob deall a chredu. Ymddengys heddiw fod yna ddewis clir ym meddwl dyn: Duw yn Absoliwt neu ddyn yn 'absoliwt', y Duw tragwyddol bersonol, neu'r hunan (a syniad yr hunan am bopeth). Ymddengys weithiau y gellid amrywio ar enw yr hunan. Er enghraifft, un dewis a dybir yw 'Absenoldeb Duw', y Bwlch. Ond profiad neu benderfyniad yr hunan yw arddel y fath gyfeirbwynt. Ni châr Natur wacter, a'r hunanlywodraethol a dybia'r fath gasgliad. Hunan sy'n gwneud y Bwlch arbennig hwn ac yn brysio iddo.

Amrywir y term 'Duw' hefyd weithiau, hyd yn oed yn y Beibl. Er enghraifft, gellid cael y term 'goleuni' (e.e. Ioan 3: 19-21), neu 'Arglwydd'. 'Crist' oedd gair arferol Pantycelyn. Arwyddocâd ystyried mai Crist oedd y cyfeirbwynt eithaf oedd fel y dywed Paul (2 Cor: 10; 5), 'cymryd pob meddwl yn garcharor i fod yn ufudd i Grist'. Y dyn hunanlywodraethol (neu'r hunan) yw'r 'dewis' arall iddo.

Yr Arglwydd yw'r man cychwyn i'r Cristion (Diarh 1: 7) 'Ofn yr Arglwydd yw dechreuad gwybodaeth'. Beth bynnag a gydnabyddir yn y cyfeirbwynt eithaf, hwnnw sy'n amodi neu'n cyflyru yr holl hierarci feddyliol. Y goruwchnaturiol neu'r naturiol. Pa un sydd uchaf?

Ond mae'r 'Absoliwt' fel term yn golygu mwy na chyfeirbwynt eithaf. Mae hefyd yn golygu'r 'cyfan': *golwg ar gyfanrwydd y Deyrnas*.

Sut y gwyddys unrhyw beth am honno? Holer yr anghredadun. Yn yr ateb i'r cwestiwn hwnnw y ceir gwybod yr Absoliwt sydd ym mryd yr anghredadun hwnnw. Ni

cheisiai Pantycelyn ddwyn ‘profion’ yn y modd arferol i wireddu Duw: iddo ef, yr oedd Duw yng Nghrist yn hunanwireddol. Yn hytrach na cheisio prawf penodol yn ôl amodau amser a lle, yr hyn a gyflwynai Pantycelyn oedd rhywbeth a ragredai bob dadl a rhesymu a phrawf, sef bydysawd-olwg y cyfan. Datguddiad. Yn lle dadl neu ddadleuon unigol, o fewn amser a lle, arddelai olwg cyflawn, deallol a phrofiadol ar y byd a bywyd yn gyfan. Yr hyn a sgrifennai yn ei arwrgerddi ac yn ei emynau ac a ddatlhai oedd byd-olwg ar Deyrnas Crist: ystyr yr Arfaeth iddo oedd ‘meddwl Crist’. Gwreiddiai’i ‘ddadl’ ei hun, felly, yng ngafael Crëwr a Gwardwr.

Cyflwynai, o’r herwydd, fath o becyn cyflawn, yng ngafael Crist, y cyffredinol. Hwnnw ym mryd Pantycelyn a roddai’r cyfrif gorau o’r ffeithiau i gyd, y deallol, y teimladol, a’r ewyllysiol: holl gyngor a chyfundrefnwaith Duw, yn ddiwniäd. Fe’i clymid ym mryd Pantycelyn, gan feddylwaith goruwchnaturiol, (Col. 2: 3) ‘Ynddo Ef y mae holl drysorau doethineb a gwybodaeth yn guddiedig’. Rhoddedig oedd gan y Mab. Y tu allan i’r hunan, felly, y ceid yr Absoliwt hwnnw a ddôi i feddiannu’r hunan crediniol a geid gan Bantycelyn.

(v) *Cyngor Tri yn Un*

Sylwer: yn y gyfrol hon, pan sonnir am ragdyb (neu ragosodiad), golygir y cyfeirbwynt yr ymresymir yn ei ôl ato ac o'r tu mewn iddo, gan Gristion neu seciwlar, neu'r pwynt elfennaidd a gymerir yn ganiataol ac yr ymrwymir ynddo. Dyma'r sail fwyaf sylfaenol ar gyfer holl wead ein credoau. Absoliwt egwyddorol a gorfforwyd yw'i wraidd. Dyma fan cychwyn y Gyfundrefn o gyfundrefnau. Dyma Dduw-ddyn angenrheidiol i Bantycelyn. Dyma sut y gallai Paul hawlio mai Crist oedd y rhagdyb i'w holl feddyliau. (2 Cor. 10: 5). Fan yma, y mae'r chwarae yn gorffen a'r difrifoli yn dyfnhau. Math. 22: 37, 'Câr yr Arglwydd dy Dduw â'th holl galon ac â'th holl enaid ac â'th holl feddwl'. Gair goruwchnaturiol Duw yw'r safon hunanlywodraethol a diamod mewn mannau felly. Fel mesur gwirionedd, amhosibl yw'r gwrthwyneb.

Un o blant siawns Cristnogaeth oedd Hegeliaeth. Credai Hegel mai'r Ysbryd Absoliwt, wrthi'n meddwl ei feddyliau drwy gyfrwng meddyliau dynol, oedd gwybodaeth ddynol. Gweithiai drwy ddialecteg (neu gyfundrefn ddeinamig) o Osodiad, Gwrthosodiad a Chydosodiad. Plentyn 'siawns' oedd Hegel ei hun yn feddyliol mewn gwirionedd. Ar ei ôl, neu un o blant Hegel oedd ysgol athronyddol fechan a geid ar ddechrau'r ugeinfed ganrif, sef Delfrydoleg neo-Hegelaidd, math o waith a geid gan F. H. Bradley. Dyna'r athronydd anghrediniol y penderfynodd T. S. Eliot wneud traethawd ôl-raddedig arno pan ymadawodd â Havard ac America, a dod i Ewrob. Mae ei safbwynt yn fath o ddatblygiad ar Ddelfrydoleg oddrychol a ffenomenalaidd Berkeley a Kant, ond yn fwy 'gwrthrychol' ac 'absoliwt'. Ym mryd Bradley, y mae'r absoliwt yn fwy na chyfundrefn o ymddangosiadau, y mae'n gynhwysydd i'r gyfundrefn honno. Mae undod a chymeriad pob peth yn cael eu diffinio gan berthynas ei nodweddion.

Hyd at y fan honno y mae Pantycelyn yn cytuno i raddau, ond yn anghytuno drwy godi rhybudd. Wrth fawrygu'r un, y mae'n mynnu, fel y gwelsom, gyd-osod yr amryw yn sylfaenol. Nid embaras yw'r Drindod iddo, felly, ond sylfaen yw i bob modd rhesymegol. Yn yr Absoliwt trosgynnol fe gaiff amrywiaeth yn ogystal ag undod. Gwahuno drachefn. Cydosodir amrywiaeth ag undod gan Ddelfrydolegwr Neo-

Hegelaidd fel Bosenquet (y mwyaf soffistigedig ohonynt): heb hynny, absoliwt mewnddrychol yn unig a gâi sy'n cynnwys Duw a dyn. Felly hefyd, mewn ieithyddiaeth seico-fecanaidd neu seico-gyfundrefneg, gellir ymaros o ran sffêr sefydliadol ac o fewn dimensiwn lle y ceir cyferbyniad cyfundrefnol 'dyn/bydysawd' (neu arbennig/cyffredinol). Eithr cyfundrefn ddibynnol yw bob amser i Bantycelyn, is-gyfundrefn i'r Arfaeth ac i'r Absoliwt, ac mae'n bodoli ac yn ffitio mewn trefn a reolir gan Absoliwt.

Nid prawf o Dduw yw mynd o gyfundrefn i glwm hierarcaidd fel hyn ac ymlaen ymlaen drwy'r Arch-gyfundrefn i brofi'r Absoliwt, y Wraidd-gyfundrefn. I Bantycelyn, Duw yw'r unig ragosodiad eithaf, yn Un/amryw, i bob cred ac i bob meddwl a gwybod. Duw hunan-wireddol a hunan-ddatguddiol yw. Ni ddibynna ar yr un prawf arall. Nid o'r greadigaeth y deuir i'w adnabod, onid o ran. Fel arall, ac o gyfeiriad arall. Drwy'r Crëwr y deuir i wir adnabod y greadigaeth. Ni chanfyddir yr Arfaeth na'r Greadigaeth yn eu llawn ogoniant ond drwy lygaid y Crëwr. Dyna'r drefn gan Bantycelyn wrth symud o bennod Un, yr Arfaeth, i bennod dau, y Greadigaeth.

Hyn oll a wna ef yn fardd cyfoes.

Ym Marc 10, 18: 'A dywedodd Iesu wrtho, 'Pam yr wyt yn fy ngalw i yn dda? Nid oes neb da ond un, sef Duw.' Yn y fan yna, y mae'n dweud llawer. Mae'n lled holi a oedd y dyn wedi adnabod ei dduwdod. Dywed hefyd nad oes angen y gair absoliwt 'da' am neb ar y ddaear. Gair ydyw na chyfeiria ond at Absoliwt. Hynny yw, cyfeiria o ran bwriad a defnyddioldeb at Dduw fel eithafbwynt sy'n safoni pob gradd ar ddaioni. Dyna effaith bodolaeth yr Absoliwt ar gyfundrefn ystyr. Yr ydym i fod i ddeall gair fel 'da' yn ôl fel y mae'n perthyn i'r pwynt eithaf. Yn y cyd-destun hwnnw gellir deall y gair 'relatif' hefyd, nid fel rhywbeth sy'n chwalu ystyr, ond yn ôl perthynas â'r safon uchaf a pherffaith. Rhaid i seciwlarwr wrth y gair 'da', er gwybod bod y dywediad gan Iesu Grist yn gywir 'nad oes dim un yn 'dda'; ac nad oes eisiau'r gair o'r fath yn ymarferol o fewn fframwaith seciwlar tybiedig. Ond plyg y seciwlarwr i realaidd yr Absoliwt na all fyw na meddwl heb y berthynas â'r cyfeirbwynt.

*

*

*

Un o'r datguddiadau mwyaf treiddgar a dwfn yn y Ffydd Gristnogol, fel y gwelsom oedd y cyflwyniad a'r esboniad o'r Drindod absoliwt, hunanddigonol personol, tragwyddol. Arweiniad ysbrydoledig, ddwedwn i, a barodd dadogi'r disgrifiad 'person' ar bob un o'r Tri. Yn nysgeidiaeth yr 'Undod a oedd yr un pryd yn Drindod', fe gafodd Pantycelyn strwythur meddyliol mewn Ffurf ac mewn Deunydd, a roddodd iddo fframwaith cadarn a sicrwydd aeddfed i'w brydyddiaeth. Fe'i diogelai mewn modd catholig rhag y chwalfa a'r unochredd sy'n bygwth yr *undod/amrywiaeth*, cyfuniad cytbwys sydd bob amser mor angenrheidiol i gelfyddyd. Diffyg hynny a barai ymddatod anaeddfed a fygythiai werthoedd mewn modd mor ddirywiol yn niwedd y ganrif ddiwethaf drwy ddogmâu chwiwus, 'différance', lluosrwydd, relatifrwydd, ac amhenderfyniadaeth. Gan yr unplygrwydd hwn y cafodd Pantycelyn ei angerdd: gan y triphlygrwydd y cafodd ef y cydbwysedd doeth a'r ffrwythlondeb.

Heblaw bod yn wirionedd, sail meddwl rhesymegol oedd yr Absoliwt sydd yn Un, yn Ddau (sef y ddwy natur mewn Un Person — Duw/dyn), ac yn Dri (Pherson). Y mae'r rhain yn gosod egwyddor amryw o fewn undod mewn safle trosgynnol ac mewn safle mewnfolol diriaethol, gyda'r cwbl o fewn trefn feddyliol olynol, yn gyn-fod tragwyddol.

Ond a oedd Pantycelyn ei hun, er hynny, yn gallu rhoi camagraff am y Drindod mewn gwirionedd weithiau wrth geisio dyrchafu statws Iesu Grist, fel y gwnaeth Karl Barth (medd rhai) yn yr ugeinfed ganrif; Barth, arwr mawr y diwinyddion yn y traddodiad clasurol a wnaeth gymaint gynt i amddiffyn rhannau pwysig o'r ffydd uniongred yn nannedd dyn-ganolwyr? Wrth geisio tadogi holl waith y Duwdod ar Iesu Grist, yr oedd Barth — meddid — yn ymwrthod â chydbwysedd uniongred Beiblaidd. Iesu Grist yn ei fryd ef oedd yr unig Dduw y gellid ei adnabod. Ac er i Barth gyfeirio at y Tad a'r Ysbryd Glân, i bob pwrpas yr Arglwydd Iesu Grist yn ei fryd ef oedd Duw. Ai fel yna yn union y gwelai Pantycelyn bethau? Mae'n ymddangos felly ar yr olwg gyntaf. Y Gwardwr sy'n cael y sylw pennaf ganddo.

Ond y mae'n bwysig sylweddoli natur a llwybr y cymodi â Duw, sef ein hadferiad yn ôl y drefn a gafwyd yng Nghyngor Tri yn Un y Duwdod. Personol yw Absoliwt Pantycelyn mewn Arfaeth gyfnewidiol. Ac felly, y mae'n gwbl gyferbyniol â'r haniaeth

(gwaelod bod) y bu'r ugeinfed ganrif yn cyfeirio yn ddyfal ati. Gellid disgwyl y buasai'r Un y disgrifier ei bersonoliaeth fanylaf yn y Beibl, sef yr Arglwydd Iesu Grist, yn derbyn yr wrogaeth fwyaf personol o raid. Ac eto, yn *Golwg ar Deyrnas Crist*, gan y Tad y derbynia'r Mab y siars ar y cychwyn a'r drefn ddechreuol, ac ar ei diwedd eithaf yn ôl i'r Tad y mae'r Mab yn cyflwyno'r Greadigaeth adferedig. Y Tad a rydd y fframwaith i'r Mab.

Y framwaith triol hwn yw'r unig gyd-destun cywir i drafod themâu Pantycelyn (a themâu llenyddol yn gyffredinol ddwedwn i), a hefyd i ddeall Cyfundrefneg thematig yr holl batrymwaith a ddarganfyddir yng Nghyffes ei farddoniaeth. *Cariad* oedd y Person hwnnw, Ef hefyd a drefna'r Drefn.

Mae dyn bob amser yn ysu am ei roi'i hun yn gyntaf. Y 'fi' neu 'f'ymwybod i' yw'r man cychwyn i bob meddwl a phob teimlad. Ond fe wyr dyn yn y bôn yn well na hynny: fe wyr ei fod yn darfod, ac fe wyr fod yna ymwybod wedi bod o'i flaen ef. Bob amser, mae'n rhaid iddo wneud rhag-dybiaeth. Does dim osgoi. All e ddim meddwl heb *rag-dybiaeth*. Y rhagdybiaeth sy'n rhoi fframwaith i'w feddwl. A dyna y bydd y naid seml o ddyrchafu'r fi yn ei wneud bob tro. Gwyr dyn yn y bôn mai celwydd yw gwneud y fi ei hun yn rhagdyb. Oherwydd y synnwyr o Dduw sydd ym mhob un, er ei wadu a gwrthryfela yn ei erbyn, fe wyr pob un fod yna Drefn sy'n rhagflaenu'i feddwl a'i deimlad ei hun, nad ef sy'n dyfeisio'r drefn a'r ymwybod hwnnw ar gyfer pob brawddeg. Mae yna Absoliwt sy'n teyrnasu, a hwnnw'n uwch ac yn fwy na'i dipyn ymwybod ei hun. Er mwyn deall dim, rhaid mynd y tu hwnt i'r 'fi'. Mae yna wrthrychedd y tu allan i'w oddrychedd. Y tu hwnt i'r Gramadeg rhoddedig hefyd sydd yn caniatáu inni feddwl o gwbl, fe geir amodau a strwythurau yr adeiladwyd y Gramadeg arnynt. Dyna wedd ar yr Absoliwt, a gwyr pob un fod a wnelo'n isymwybodol ag Absoliwt; Absoliwt y cyffredinoli (a'r arbenigoli) nad oes yr un gair na'r un drefn hebdo. Felly er popeth, er y cais gan ddyn meidrol nwydus i fod 'megis duwiau', a gwneud ei feddwl ei hun yn Absoliwt, gwyr yn burion (drwy *sensus divinitatus* a gras cyffredin) y gall fod, yn wir rhaid bod Absoliwt gwrthrychol sy'n ei ragflaenu'n feddyliol ac yn uwch nag ef. Fe'i hwynebir, felly gan ddewis *Absoliwt* — ef ei hun, druan sef y chwenychedig chwyddedig, y fyfiaeth hyfryd awdurdodol, neu'r

Crëwr a'r Absoliwt Benarglwydd y tu hwnt iddo. Ac y mae ei synnwyr o Dduw a blannwyd y tu mewn iddo yn gorfod wynebu'r dewis hwnnw. Ffôl yw neidio'r teyrngarwch a fynnir gan y Tragwyddol-bersonol, ffôl yw gwadu'r rhagdyb nad oes ymwybod hebddo, a chymryd yn ganiataol mai dim ond y fi druan sydd, ac mai dyna'r unig beth sy'n sicr. Yr ydym yn sicr yn gyntaf fod yna realiti y tu hwnt cyn inni sylweddoli ein bodolaeth ein hun. 'Y tuhwnt i ni' yw'r hyn yr ym yn gallu bod yn ymwybodol ohono, dyna sy'n gwneud yr 'ymwybod' yn bosibl o gwbl. Gwyddom nad y 'fi' yw'r diweddbwynt; hwnnw sy'n caiatáu gwybod o gwbl, ac yn ei ddodrefnu. Erys y rhagdyb o hyd, a heb gyfrif y ffaith honno, ofer yw pob meddwl a theimlad. Yn wir, nid yw 'gwybod' yn ddigon. 'Gwyr' y Diafol, yntau. Heblaw 'synnwyr o Dduw', darparodd yr Ysbryd Glân oruwchwybod, sy'n berthynas. Ac wedi'r rhagdyb cyntaf, a sylweddoli'r dewis ac awdurdod yr Absoliwt, dyma'r hyn a roddwyd i Bantycelyn yn Nhrefeca. Un o wersi marwolaeth i ni oll yw bod yna 'y tu hwnt i'r fi'.